

GYAKORLATI ÖRÖKSÉGVÉDELEM

- CELLA SEPTICHORA

Kovács-Andor Krisztián
építész

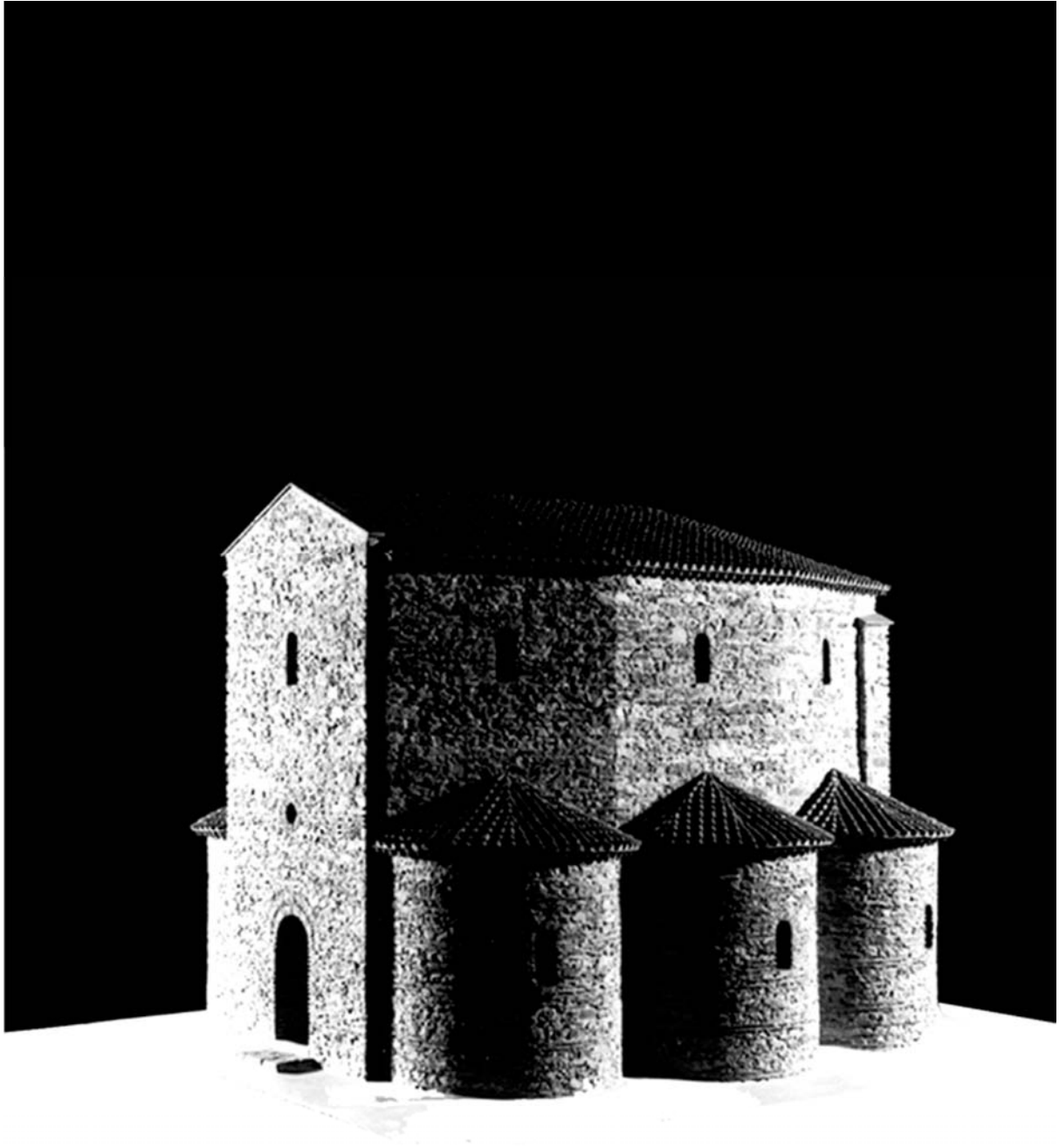
Témavezető:

Dr. Kistelegdi István DLA

Ybl- és Pro Architektúra-díjas építész
tanszékvezető
egyetemi tanár

I. BEVEZETÉS	4
II. AZ MŰEMLEKVÉDELEM ELMÉLETI KÉRDÉSEI	6
1. MŰEMLEKVÉDELMI ELVEK VÁLTOZÁSA AZ ÓKORTÓL NAPJAINKIG	6
2. SZEMLELETBELI KÜLÖNBSÉGEK ITTHON ÉS KÜLFÖLDÖN	12
III. ÖRÖKSÉGVÉDELEM A GYAKORLATBAN	16
1. A PÉCSI TÖRTÉNETI BELVÁROS ÉS A TETTYE EMLÉKEINEK VÉDELME	16
<i>BORHÁZ-BORMÚZEUM A KÁLVÁRIA-DOMBON – EGYETEMI DIPLOMATERV</i>	16
1. TÉZIS	18
<i>KÁLVÁRIA PINCÉSZET - BORMÚZEUM BELSŐÉPÍTÉSZETE</i>	20
<i>MINDSZENTEK TEMPLOM IMATEREM ÁTALAKÍTÁSA</i>	22
<i>SZENT MÓR KATOLIKUS ISKOLA TORNACSARNOKA</i>	24
2. TÉZIS	26
2. PÉCSEN KÍVÜLI ÖRÖKSÉGVÉDELMI MUNKÁK	28
<i>A NAGYBECSKEREKI REFORMÁTUS TEMPLOM MEGMENTÉSE</i>	28
<i>ULCISIA CASTRA PÁLYÁZATOK - SZENTENDRE</i>	30
3. TÉZIS	44
3. A CELLA SEPTICHORA MÚZEUMEGYÜTTES	46
<i>SOPIANAE KIALAKULÁSA ÉS TÖRTÉNELMI SZEREPE</i>	46
<i>PÉCS-SOPIANAE ÓKERESZTÉNY TEMETŐJE- A VILÁGÖRÖKSÉG RÉSZE</i>	48
<i>KUTATÁSOK A VÁROSBAN</i>	48
<i>A CELLA SEPTICHORA RÖVID KUTATÁSTÖRTÉNETE</i>	52
<i>TERVEZÉSI FÁZIS</i>	54
<i>KIVITELEZÉSI FÁZIS</i>	60
4. TÉZIS	62
IV. ÖRÖKSÉGVÉDELEM AZ OKTATÁSBAN	64
GYAKORLATORIENTÁLT ÖRÖKSÉGVÉDELEM	64
<i>MŰEMLEKVÉDELMI OKTATÁS - MŰSZAKI ÖRÖKSÉGVÉDELEM</i>	64
<i>ÉLŐ FELADATOK AZ OKTATÁSBAN</i>	64
V. ÖSSZEĞZÉS	66
KONKLÚZIÓ	68

A Cella Septichora rekonstrukciós modellje

„ A műemlék műveltebbé, szellemileg-lelkileg gazdagabbá, bölcsébbé, emberibbé teszi az embert azokon az élményeken keresztül, melyeket elődeinek – elsősorban saját népének – kultúrájával való találkozás nyújt.”

Pogány Frigyes

Ahhoz, hogy Pogány Frigyes szavainak érvényességét az újabb generációk újra és újra megtapasztalhassák, szükség van az idézetben említett találkozásra. Hogy ez a találkozás létrejöhesse, ahhoz szakemberek (régészek, építészek, műemlékvédők, muzeológusok, kivitelezők) komoly, összehangolt munkájára van szükség. Egyrészt meg kell őriznünk a műemlékeket az utókor számára, másrészt gondoskodnunk kell korszerű, színvonalas helyreállításukról, érthető bemutatásukról.

Építészként volt és van alkalmam műemlékvédelemmel foglalkozni, legyen szó akár csak állagfelmérési munkákról (mint a nagybecskereki református templom), akár pályázatokról (mint a szentendrei Ulcisia Castra pályázatok), akár terv szinten maradt épületekről (mint a Mindenszentek templom imaterme, a Szent Mór Katolikus Iskola tornacsarnoka, vagy a Kálvária-dombon levő Borház-bormúzeum), akár megvalósult projektekről (mint a Cella Septichora Idegenforgalmi Központ).

Fontos megtanulni, hogy az építész hogyan álljon hozzá a különböző feladatokhoz, hogyan adjon válaszokat a kortárs építészet segítségével a műemlékvédelem mai kihívásaira. Hogyan viszonyuljon adott szituációban az aktuális örökségvédelmi elvekhez. Napjainkban, amikor az építészeti stílusok, trendek felgyorsult változásához hasonlóan ezek az elvek is gyorsan amortizálódnak, az építésznek helyes döntéseket kell hoznia a bemutatás érthetősége, az emlék megőrzése érdekében.

A kulturális örökségünk iránti megnövekedett érdeklődés és a turizmus világméretű fellendülése, az információs társadalom megszületése következtében a kultúrával való foglalkozás nem egy szűk elitréteg kiváltsága többé. Egy műemléki bemutatásnál látogatói szempontok felértékelődtek. Ezeket minden esetben egyenrangúan kell kezelni a történeti-kronológiai és a muzeológiai-szakmai szempontokkal.

Az építésznek fontos feladata, hogy a tervezési és a megvalósulási folyamat során a helyzetet komplexitásában lássa, összehangolja a folyamat szereplőinek munkáját, a tudományos, a műszaki, valamint a művészeti-kulturális területeket. Ahhoz pedig, hogy ennek a szerepnek meg tudjon felelni, tudatos, gyakorlatorientált képzésre van szükség.

fotó: Szentendrei Antal

Amiens-i katedrális

1. MŰEMLEKVÉDELMI ELVEK VÁLTOZÁSA AZ ÓKORTÓL NAPJAINKIG

A régebbi korok építészeti alkotásainak védelme nem az újkor „találmánya”. Közhelyszerű kijelentés, miszerint a műemlékvédelem – amit ma már korszerűbb, illetve divatosabb örökségvédelemnek nevezni – egyidős az emberi kultúrával. Minden korban gyűjtötték az elmúlt korok tárgyait, de ezek környezetükből, eredeti helyzetükből kiragadva dísz tárggyá, múzeumi tárggyá váltak.

Már a történelem kezdetén is találkozunk olyan tevékenységgel, amelyek az akkor megbecsült és értékesnek tartott épületek megóvására törekedtek. Már *Septimus Severus*-nál (193-211) megjelent az elhanyagolt épületek helyreállításának előírása, illetve több ókori törvénykönyv is kimondta, hogy tilos és büntetendő az épületek díszítését megrongálni. Ezeket a szabályozásokat azonban elsősorban esztétikai és biztonsági megfontolások indokolták.

A városképi védelem első példái is az ókorból valók. Már *Vespasianus* császárnál (69-79) megjelenik, hogy „... egy egész épület lebontása veszélyezteti a városképet.” *Constantinus* császár pedig a régi épületek lajstromba vételéről rendelkezett 330-ban.

A középkor mostoháiban bánt a régi korok emlékeivel. A középkori szabályozások többsége az épületek védelmét sem koruk, sem történeti értékük miatt nem tartotta szükségesnek. Inkább az esztétika és a használhatóság jelent meg fontos szempontként.

A késő középkor és kora reneszánsz itáliai mesterei már kiemelten foglalkoztak az antik építészeti emlékekkel, de tevékenységük főleg az emlékek dokumentálására korlátozódott, és nagyon ritkán fordult elő, hogy helyreállítási munkákat végeztek az épület használhatósága érdekében.

A reneszánszban és az azt követő korokban az antik emlékek kőanyagát gyakran hordták el új építkezésekhez. Az antik épületeket gyakorlatilag „kőbányának” használták. A XV. század elejétől a XIX. század elejéig több ókori emlék lett az építkezések áldozata, mint amit az azt megelőző 1000 éves időszakban a barbárok elpusztítottak. *Bramante*, *Michelangelo*, *Bernini* és még sokak nevét említhetnénk, akik az antik emlékekből származó kőanyagot saját munkáikhoz „újrahasznosították”. A védelem gondolata szorosan összekapcsolódott a rombolás, a pusztítás fogalmával.

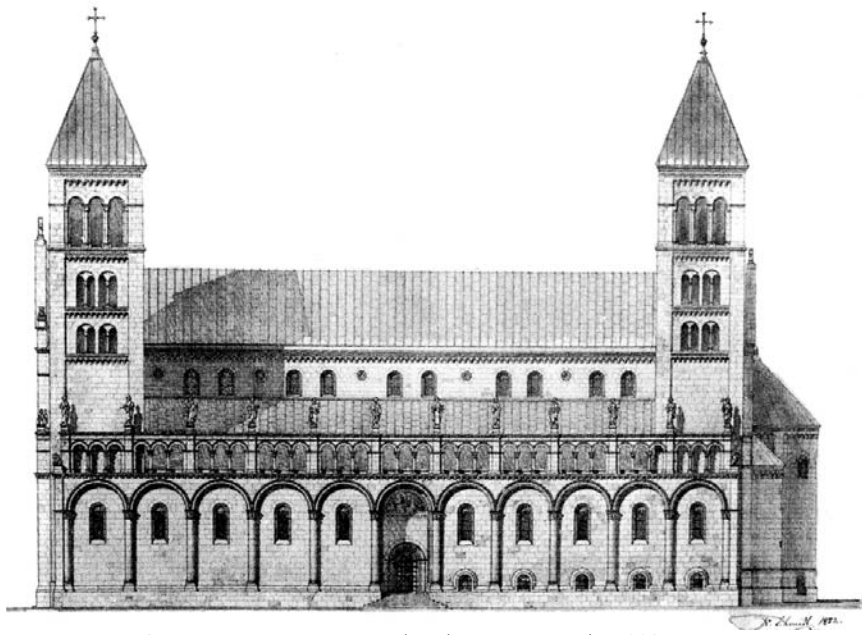
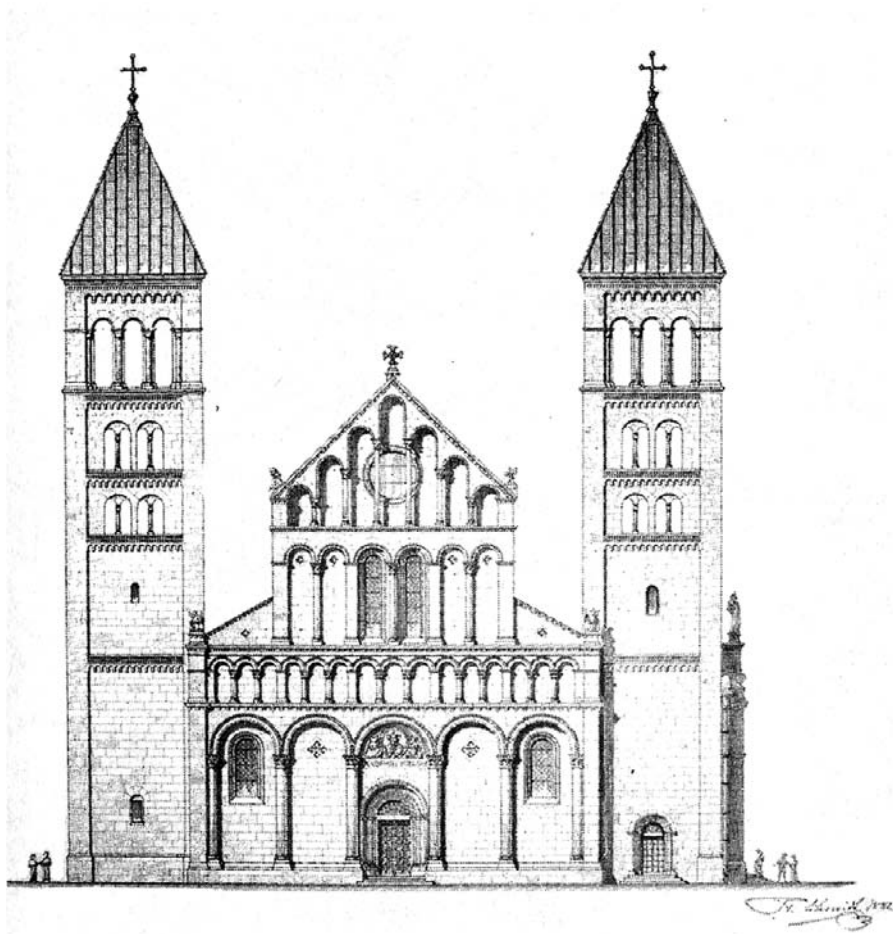
Bőven akad példa azonban az antik emlékek restaurálására is. A reneszánszban ébredtek rá először a múlt építészeti emlékeinek értékeire, és ha felemás módon is, de kísérletet tettek ennek megóvására. Erre az időszakra tehető az első műemlékvédelmi törvény kiadása. (II. *Pius* pápa, 1462.)

A klasszicista eszmevilág egyik meghatározó jellegzetessége a történelem és az antikvitás iránti érdeklődés felerősödése. A fiatal angol arisztokrácia műveltsége fontos forrásának tekintette az itáliai utazásokat. *Herculaneum* és *Pompeii* XVII. század végi felfedezése, valamint a XVIII. század elején előkerült nagyszámú görög és római szobor, tárgy, épülettöredék turisták sokaságát vonzotta Itáliába.

*Herculaneum*ban a tapasztalatlanság miatt az ásatások nagyon sok kárt okoztak a feltárt épületekben, tárgyakban, de a hibákból tanulva, *Pompeii* feltárása néhány évtizeddel később már sokkal szakszerűbben zajlott.

Európában a hatalmas érdeklődés hatására társaságok alakultak a régészeti emlékek megismerésére, megismertetésére és megőzésére. A kor Európájára a legnagyobb hatást *Winckelmann* a görög művészet emlékeinek feldolgozása terén végzett munkássága, és *Piranesi* a római birodalom építészetével foglalkozó rajzai, metszetei gyakorolták.

Friedrich von Schmidt terve a nyugati és déli homlokzatról (1882)

Ahogy a reneszánszban, úgy a XVIII. század végén is a védelem és a pusztítás fogalma szorosan összekapcsolódott. A francia forradalom tudatosan rombolta a hithez és valláshoz kapcsolódó építészeti emlékeket. 1789 után számtalan középkori, reneszánsz és barokk templom esett áldozatul a pusztításnak de nem kímélték az előző rendszer arisztokráciájának tulajdonában levő kastélyokat sem.

Napoleon császársága idején a forradalom alatti pusztítást megelőzendő, Európa szerte mozgalom indult a kulturális értékek megőrzése érdekében. 1816-ban a francia belügyminiszter összeíratta a forradalom alatt elpusztult vagy megrongálódott kastélyokat. Az 1830-ban megalakult *Comission supérieure des Monuments Historique* 1840-re összeírta a franciaországi szobrokat, az 1880-as évek végére pedig elkészült az egyházi emlékek és az antik műemlékek jegyzéke is.

Az eddigi elszórt, egymástól független kisebb próbálkozások után ez az első olyan kezdeményezés, mely során szervezett, a teljes társadalmi szemlélet megváltoztató örökségvédelmi intézkedések és elvek lépnek életbe.

A kor legjelentősebb műemlékvédője, *Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc*, munkássága a mai napig meghatározó jelentőségű. Elméleti műveiben eleinte az építmények történetileg kialakult egységének védelméről ír, nem helyesli a stílusjegyek visszaállítását. A Notre-Dame helyreállítását megelőzően a következőket írta: *“Egy ilyen munkánál nem lehet elég óvatossággal és szerénységgel dolgozni, és magunk vagyunk az elsők, akik kimondjuk, hogy a restaurálás veszedelmesebb lehet egy műemlék számára, mint az évszázadok és a népharag pusztításai, mert az idő és a forradalom pusztítanak ugyan, de nem tesznek hozzá semmit. Ezzel szemben a restaurálás új formák hozzátételével maradványok tömegét tüntetheti el.*

Gyakorlati munkásságát ennek ellenére egyre inkább az egységes stílus visszaállítása jellemzi. Az általa és követői által képviselt *purista* felfogás jellegzetességei, hogy az épületeket tiszta stílusban állították helyre, minden más stílusjegyet eltüntettek az épületekről, az épületeket tiszta stílusban kiegészítették, és adott esetben a stílus korrektúrájától, a hozzáköltéstől sem riadtak vissza.

A korszak jelentős képviselői még többek között Friedrich Schinkel, Friedrich Schmidt, Schulek Frigyes vagy Henszmann Imre. Ez az I. világháborúig terjedő időszak tekinthető a magyar műemlékvédelem hőskorának. Olyan munkák kötődnek ehhez az időszakhoz, mint a Vajdahunyad várának rekonstrukciója a Városligetben, a visegrádi román kori lakótorony, a lébényi templom, a kassai Szt. Erzsébet templom helyreállítása, vagy a pécsi székesegyház neoromán stílusú átépítése (Friedrich Schmidt).

A purizmus mai szemmel nézve, műemlékvédelmi szempontból komoly károkat okozott. Számos késő középkori falfestményt tettek tönkre, hogy bemutassák a kora középkor nyers falait; a budapesti Belvárosi templomban eredeti középkori részeket szüntettek meg; sokhelyütt a barokk oltár helyére értéktelen neogótikus asztalosmunka került (pl. Szent Mihály-templom, Kolozsvár). Viollet-le-Duc tevékenységét azonban e tévedés miatt nem lehet elítélni, mert alapos középkori kutatásaival hozzájárult, hogy a figyelem a műemlékvédelemre irányuljon.

Angliában az elmúlt korok alkotásaihoz kapcsolódó romantikus megközelítés már a XIX. század közepén helytelenített bármilyen beavatkozást a műemléken. *Ruskin* szerint a rongálódás is hozzátartozik az emlék korához, ezért nincs jogunk ezt a folyamatot semmilyen módon befolyásolni. *Georg Dehio* elméleti munkájában 1905-ben fogalmazta meg, hogy a műemlékvédelem valami létezőt szeretne megőrizni, míg a restaurálás – Dehio felfogása szerint – valami sohasem létezett kelt életre. A újraépítést, a rekonstrukciót teljesen elvetette, az eredeti anyagokból, eredeti szerkezetekkel újjáépített épületeket csak a régészeti ismeretek illusztrációjának tartotta.

Római kori villa, Kővágószőlős

A historizmus elutasításának végleges megfogalmazása a bécsi iskola két nagy egyénisége, *Alois Riegl* és *Max Dvorak* nevéhez kötődik. *Riegl* szerint a műemlékek "régiségértéke" szempontjából káros mindenfajta beavatkozás. A konzerválás még bocsánatos bűnnek számít, de a restaurálás már az emlék tönkretételét jelenti. *Dvorak* szerint pedig a restaurálásnak nem feltétlenül a sérült részek azonnali kicserélését kell jelentenie. Az ilyen beavatkozás egy hamis, sosem-volt állapotot hoz létre, meghamisítja a múltat, tönkreteszi az épület eredetiségét. Szerinte a restaurátor feladata nem az, hogy új értéket hozzon létre, hanem, hogy a régijt helyreállítsa. A néha már-már szélsőséges elvek háttérében a Violet-le-Duc utáni „elburjánzott” purizmus áll, mikor az egyes építészek bármely kor-vagy stílushűséget figyelmen kívül hagyva, gyakran a saját romantikus fantáziaviláguknak megfelelő sosemvolt helyreállításokat hoztak létre Európa szerte.

A mai értelemben használt intézményes műemlékvédelem kialakulása világszerte csak a XIX. század közepére, második felére tehető. A műemlékvédelemmel foglalkozó intézmények megalakulása, az érvényes elvek időben és országonként is nagy eltéréseket mutatnak, éppen ezért egyre fontosabbá vált a műemlékvédelmi elvek egységesítése, és nemzetközi szintű és hatáskörű intézmények felállítása.

A korszerű műemlékvédelem alapelveit nemzetközi tanácskozásokon határozták meg a műemlékvédelem ismert szakértői. Ezeken a tanácskozásokon olyan nemzetközi chartákat fogadtak el, amelyek egységesítették az aktuális műemlékvédelmi elveket.

Az *1931-es Athéni Charta* veti fel először hivatalosan, hogy ki kell alakítani a műemlékvédelem nemzetközi szervezeteit. Kimondja, hogy biztosítani kell az épületek állagmegóvását. Azokat a kiásott emlékeket, amelyek konzerválása lehetetlennek bizonyul, tanácsosabb pontosan felmérni és visszatemetni, mint pusztulásra ítélni. Modern technikák és anyagok használhatók az újjáépítési, felújítási munkákban. Figyelmet kell fordítani a történelmi emlékek körüli területek védelmére (műemléki környezet). Az *Athéni Charta* tételesen nem foglalt állást a rekonstrukció kérdésében.

A műemlékvédelemmel foglalkozó szakemberek és építészek II. kongresszusa 1964-ben Velencében megfogalmazta a Velencei Chartát. Rövid, alig két gépelt oldalas dokumentum, jelentősége azonban jóval nagyobb, mint terjedelme. Legfontosabb újdonság az Athéni Chartához képest, hogy nagyon szigorú elveket fogalmaz meg a rekonstrukcióval kapcsolatban. Eszerint minden rekonstrukciós munkát azonban eleve ki kell zárni és csak a meglévő, de szétesett részek újra összeállítását lehet előírni. A kiegészítő elemek mindig felismerhetők kell, hogy legyenek, és csupán azt a minimumot tegyék ki, amennyi szükséges feltétele a műemlék megőrzésének és a formák folyamatossága visszaállításának. A charta megfogalmazása szerint a restaurálás olyan művelet, amelynek kivételes jellegét meg kell őrizni. A régi állapot, ill. a hiteles dokumentumok tiszteletben tartására támaszkodik és megáll ott, ahol a hipotézis kezdődik. Ezen túlmenően, minden elkerülhetetlennek minősített kiegészítési munka az építészeti alkotás körébe tartozik, és korunk jegyeit kell magán viselnie.

Az azóta eltelt időszakban a *Velencei Charta* a műemlék-helyreállítási munkák legfontosabb iránymutató dokumentumává vált. Sokan és sokat vitatták útmutatásait, sokféleképpen értelmezték. Az azóta készült nemzetközi dokumentumok mind a *Velencei Chartán* alapulnak, azt egészítik ki, vagy teszik pontosabbá.

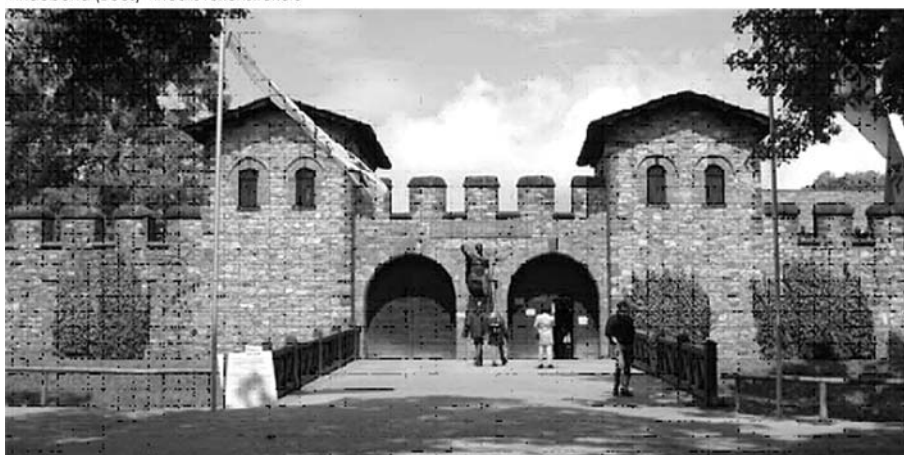
Bár a Velencei Charta elveti a rekonstrukciót, és ennek megfelelően az elmúlt évtizedekben többnyire didaktikus romhelyreállítást alkalmaztak, az utóbbi időben szemléletváltás figyelhető meg a műemlékvédelemben. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az adott feladattól és helyzettől függően a Velencei Chartával ellentétes elvek is helyénvalónak bizonyulnak, például egyes esetekben egy régészeti és építészeti szempontból megalapozott rekonstrukció hasznosabb és hosszabb távú megoldást tud nyújtani.

South Shields, részrekonstrukció

Vindobona (Bécs) virtuális rekonstrukció

Saalburg, Római tábor

2. SZEMLÉLETBELI KÜLÖNSÉGEK ITHON ÉS KÜLFÖLDÖN

Napjainkban Magyarországon még mindig, szinte kivétel nélkül a Velencei Chartában meghatározott elveket veszik alapul az építészek. Az egymástól gyökeresen eltérő feladatok esetében is csak a Charta szellemében járnak el, annak ellenére, hogy külföldön egyre erősebbek a Velencei Charta megkérdőjelezhetetlenségét kétségbe vonó, azzal ellentétes elvek szerint megvalósuló örökségvédelmi munkák.

A feltárt építészeti maradványok, romok helyszíni bemutatása váltja ki talán a leghevesebb vitákat, mivel ez interdiszciplináris terület, érinti a műemlékvédelem, az építészet, a régészet valamint a restaurátori szakterületeket. A Velencei Charta egyértelműen meghatározza a műemlékek helyben történő konzerválásának, restaurálásának lehetőségét, azonban több esetben mérlegelésre, további variációk felvetésére kerülhet sor. A Charta szellemisége mindenféle kiegészítést, hozzáépítést restaurálásként értelmez, az anastylosist kivéve elveti a rekonstrukciót. Részben ennek a következtében a rekonstrukció évtizedek óta vitatéma a műemlékvédők, építészek és régészek körében. Kérdés, hogy az előkerülési állapothoz képest mennyit szabad hozzátenni a feltárt emlékekhez, az eredeti funkció, a szerkezet és a külső megjelenés érthetősége, egyáltalán a látogatói szempontból is értelmes látvány létrehozása érdekében.

A műemlékes szakemberek körében azonban az évek során elfogadhatóvá váltak olyan hitelességen alapuló rekonstrukciók, melynek során nem sérülnek az eredeti maradványok. Ez a problémakör elsősorban a romokat érinti, ahol a csonka állapot nem csupán értelmezhetőségi, hanem alapvetően "fennmaradási" problémákat is felvet. A magyarországi gyakorlat hozott sikeres romkonzerválási-helyreállítási megoldásokat, de az alapvetően konzerváláson alapuló, és romkertként bemutatott esetek nem bizonyultak kellően tartósnak. A tartósságot itt mind az időjárási viszontagságok következtében végbement pusztulásra, mind a látogatók elmaradására és az érdektelenségre értjük. A szigorú szabályozás és a történelmünkéből adódó viszonylag romos állapotok késztettek egyre több szakembert a műemlékvédelemtől bizonyos fokig függetleníthető rekonstrukciós módszerek kidolgozásához.

Természetesen el kell határolódnunk az egyes esetekben megvalósuló régészeti park show-bussines alapú élményparkká válásától. Borsos belépőjegy ellenében giccses, a kőkortól napjainkig tartó gyors időutazásra invitálnak, gyakran a történelmi hitelességet háttérbe szorítva. Nem minden esetben feltétlenül károsak azonban az ilyen létesítmények, amennyiben a legalapvetőbb, sokszor a történelmi filmekben is felbukkanó ferdtételeket mellőzzük.

A nyugat-európai régészeti - műemlékvédelmi törvények már csak indokolt esetben engedik meg az ásatás befejezése utáni visszatemetést, noha sok esetben a konzerválás ellenére csak így akadályozható meg a lassú pusztulás. A konzerválás hosszú távon nem bizonyul megfelelő megoldásnak, kívánatos védőtető, védőépület létesítése, illetve akár a teljes rekonstrukció mérlegelése is. Ezek a megoldások újabb szakmai kérdéseket vetnek fel. Egyrészt a védőtető vagy védőépület mennyire tud harmonikusan együtt élni a bemutatandó rommal anélkül, hogy elvenne vagy hozzátenne ahhoz bármit. Másfelől a megoldásnak, a romokhoz való illeszkedésen túl, a tájba is illeszkedniük kell – gondoljunk csak egy hellenisztikus vagy római városszerkezet összképére, annak organikus mivoltára, amelyet egy rossz arányú beépítés, aránytalan visszaépítés könnyen felboríthat.

Az újbóli felépítés mellett sokszor citált érv, miszerint az ásatás során az eredeti kontextus nemcsak a felszínen és látványban, hanem a kibontott rétegsorban amúgy is tönkremegy, így a feltárt elemeknek egy lehetséges megóvása a rekonstrukció. A virtuális rekonstrukciós lehetőségek egyre nagyobb szerephez jutnak, és jó erőpróbák egy esetleges valós kísérlethez.

Vindobona (Bécs) virtuális rekonstrukciója

Azonban a legkritikább esetben olyan teljes a feltárt struktúra, hogy kisebb-nagyobb kiegészítések nélkül, a segédszerkezetek beépítését mellőzve bemutatható lenne. Az egyes elemek, tagozatok, oszlopok sok esetben már a korabeli felszíni erózió miatt oly mértékig sérültek, hogy a rekonstrukciós-restaurálási kérdéseken túl esztétikailag is kifogásolhatók. Ebben az értelemben a legnagyobb problémát az értelmezhetőség és látványkorrekció érdekében tett kiegészítéseken túl az okozza, hogy a látogató az erőfeszítések ellenére sem érzékeli a korabeli építészeti valóság egységét, továbbá a városi struktúra, a térarányok egyáltalán nem, vagy csak a szakavatott szemnek foghatóak fel.

A XIX. század végi műemlékvédelem már említett purista szellemiségű helyreállításai mind egy idealizált, helyes értékítélettől mentes állapotot céloztak. Turisztikai szempontból a jelenség ma is nyomon követhető: az újonnan felépített műemlék, rekonstruált objektumok egy ásatási terület attrakciójává válhatnak. Piaci értéke van már néhány felállított oszlopnak is, amelyek az utazási irodák prospektusain hirdetik a régészet, az építészeti és a műemlékvédelem dicsőségét. A helyreállítás minősége ebből a szempontból teljesen másodlagos, mellékes. Ez a folyamat annak is eredménye, hogy néhány funkciójában is hiteles - tehát az eredeti visszaállítását célzó -, rekonstrukciót kivéve, a romok általában közvetlenül használhatatlanok, csak az egyre növekvő turizmust kiszolgáló gazdasági szerepük van, és a társadalmi ismeretterjesztő, kulturális jelentőségük egyre csökken.

A romokkal, régészeti lelőhelyekkel való bánásmód, valamint a szóba jöhető, illetve alkalmazásra került helyreállítási módszereknek mind Magyarországon, mind külföldön számos jó és rossz példáját találjuk. A hiba legtöbbször - és ez különösen vonatkozik az itthoni szemléletre - nem az egyes objektumok esetében alkalmazott műemlékvédelmi módszerekben keresendő, hanem a komplex, progresszív szemléletmód hiányában. Az egyes feladatok építészeti, régészeti és műemlékvédelmi szempontból olyan összetettek, hogy nem lehet általános érvényű szabályokat alkalmazni, mindig az adott helyzettől függő, a teljes feladat végkimeneteltét konzekvensen szem előtt tartó megoldást kell választani.

Ezért súlyos probléma, hogy sok esetben tisztázatlan a célja egy tervezett bemutatásnak, gyakran a projekt egyes szereplői sem tudnak megegyezni a legalapvetőbb kérésekben. A Cella Septichora bemutatásánál is merültek fel ilyen szemléletbeli különbségek a tervezők, illetve az ásatást végző régészek között. A Septichora terében meghagyni kényszerültünk például egy olyan török kori falszakaszt, amely a régészet számára tényleg fontos információkat hordoz, a korok egymásra rétegződését mutatja be. *In situ* bemutatásának módja azonban - szerencsétlen helyzete kapcsán - a látogatót valószínűleg összezavarja, nem segíti a Septichora egyedi karakterének érvényre jutását, az épület funkcionális működését és használhatóságát viszont tönkreteszi.

A helyreállítások során nehéz olyan megoldást találni, amely mind régészeti, mind építészeti, mind társadalmi, mind piaci szempontból megfelelő. Egy régészeti vagy történeti kiállítás koncepciója sokféle elgondoláson alapulhat, de a látogatói szempontokat egyenrangúan kell kezelni a történeti-kronológiai és a régészeti-szakmai szempontokkal.

1. A PÉCSI TÖRTÉNETI BELVÁROS ÉS A TETTYE EMLÉKEINEK VÉDELME

BORHÁZ-BORMÚZEUM A KÁLVÁRIA-DOMBON - EGYETEMI DIPLOMATERV

Pécs belvárosának sajátja a történetiség fantasztikus építészeti rétegződése. Megtalálhatók itt a késő római emlékek, az ókeresztény város temető együttese, a középkori püspökváros, a törökkor emlékei, a barokk pompázatos téralakító művészete, az eklektika széles skálája, vagy a XX. század jelentős pécsi születésű építészeinek (Molnár Farkas és Forbáth Alfréd) épületei. Nem csoda, hogy egyetemi diplomám témájaként is ezt a területet, Pécs történeti belvárosát választottam.

A helyszín a történeti városmag határán, az egykori északi városkapunál álló Kálvária-domb. A domb gyomrában egy XIX. századi, védett pincerendszer volt, amely eredetileg püspöki pincészet számára épült.

A pincerendszer dél-nyugati domboldalon fekvő bejárati épületét a 90-es évek elején kezdték el építeni Dévényi Sándor tervei alapján, de a munkálatok különböző okok miatt abbamaradtak. A 80-as években a domb alatt megépült alagútnak köszönhetően a helyszín forgalmas csomóponttá lett, a megkezdett épület pedig a környék meghatározó elemévé vált. Az emberek nap, mint nap szembesültek az ott éktelenkedő, jobb sorsra érdemes épületrommal, amely hosszú ideig hajléktalanszállásként és illegális személtelakóként működött.

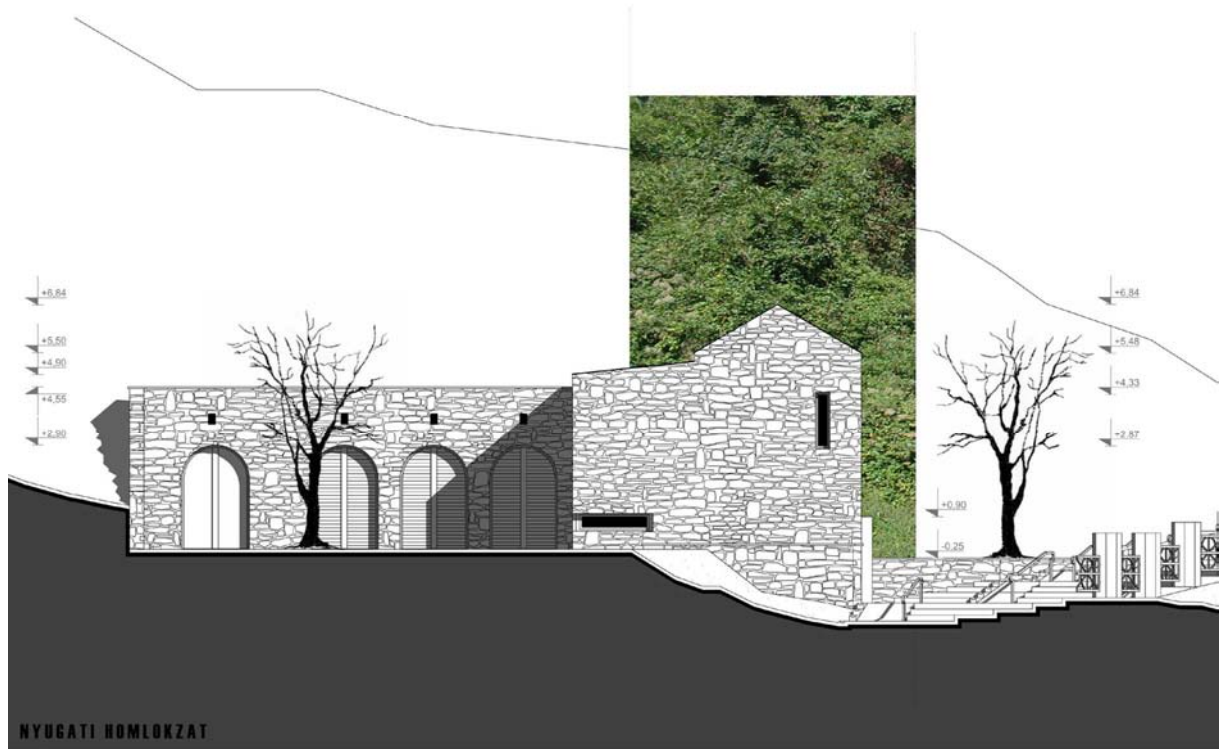
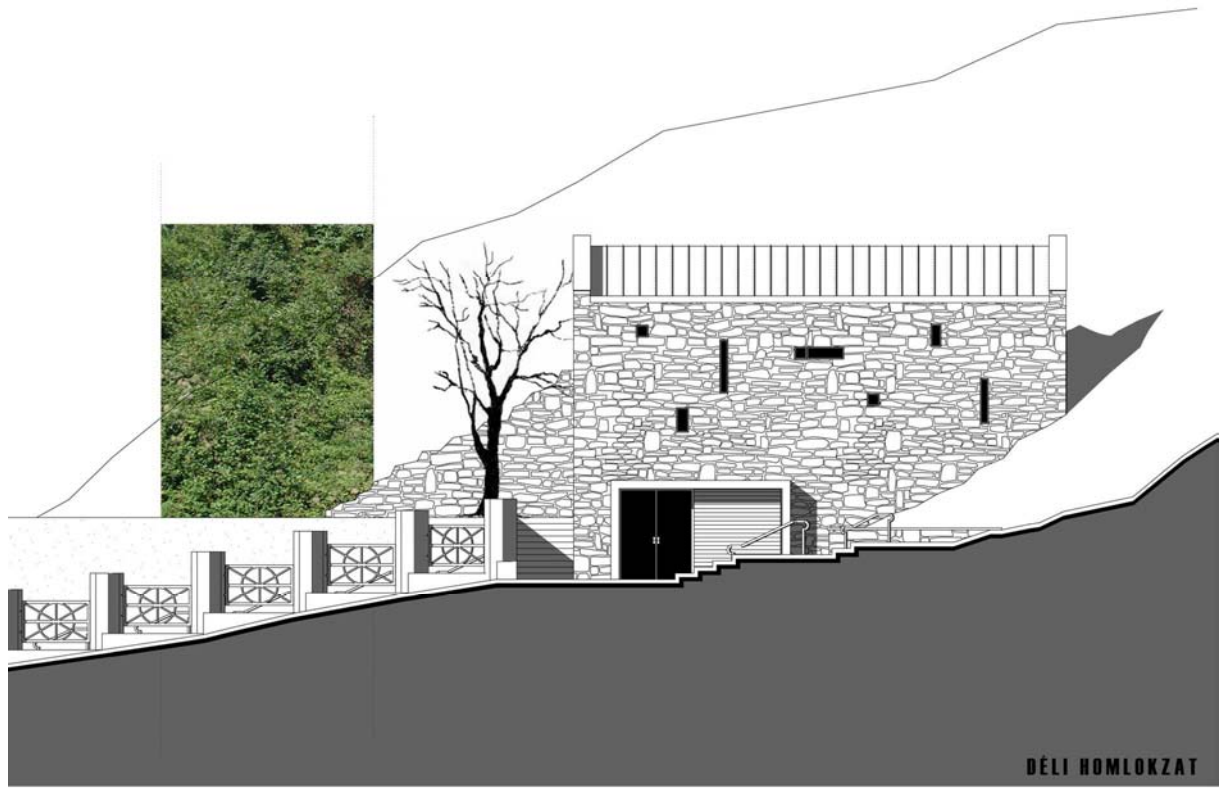
Az elkezdett épület egy nagyszabású terv, az északi városfal melletti terület rendezésének részeként épült volna meg. A rendezési tervből az utóbbi kb. húsz évben megvalósult a városfal kiszabadítása (a falhoz kívülről hozzáépült ún. bosnyák-házaktól), az alagút, a városfallal párhuzamosan haladó Aradi Vértanúk sétány, és ennek folytatásaként a Kálvária-dombon átívelő sétány kialakítása. Továbbra sem oldódott meg azonban a pincerendszer és a domboldal hasznosításának problémája.

Bár Pécs gazdag kultúrájú város, a „múzeumok városa”, és egyik legjelentősebb bortermelő vidékünk regionális központja, ezzel kapcsolatos kulturális intézmény még nem létesült. Ezért úgy gondoltam, hogy a Kálvária-pince helyén egy, a nagyközönség számára is nyitott regionális jelentőségű bormúzeum létrehozása lenne célszerű, ami - az egyetlen híres pécsi bor, a pécsi cirfandli, de akár más - Pécs környéki borokra és borvidékekre is koncentrálna. Céлом a bor kultúrájának szentelt múzeum létrehozása volt, amely mellett kézenfekvővé vált egy borozó kialakítása is.

A tervezés folyamán a helyszín sajátosságai, meghatározó elemei alapvetően befolyásolták a borház-bormúzeum építészeti kialakítását. A Kálvária-domb a történeti belváros és a sajátos hangulatú Tettye közé ékelődik, ezért az épület - helyzetéből adódóan - kísérletet tesz e két különböző hangulatú városrész közötti kohézió megteremtésére.

A helyszín egyik meghatározó eleme maga a Kálvária-domb. Az egykori városfalon kívüli domb ma zöld szigetként áll Pécs tágabb belvárosában, és bár nem szőlőtőkék borítják, de így is stílszerű háttérrel biztosít a történeti belváros határán álló épületnek, annak természettel való kapcsolatát hangsúlyozza. A helyszín másik fontos eleme a hosszú évek óta itt álló, félbehagyott bejárati épületrom. A tervezés fontos szempontja volt, hogy ez ne tűnjön el nyomtalanul. Ebből adódott a meglévő boltozatos szerkezet új épületbe integrálása.

A mintegy húsz éve tartó rendezési folyamat vezérelve a városfal kiszabadítása és megmutatása volt, így a tervezés folyamán nagy hangsúlyt kapott az ehhez való alkalmazkodás. Ez elsősorban az anyaghasználatban, a városfaléhoz hasonló kőburkolat választásában nyilvánul meg, amely várfalszerű, tömör, zárt tömeget eredményez. A mediterrán formavilág és a kő-architektúra együttes, modern szellemiségű alkalmazása Pécssett a weichinger károlyi hagyományokig nyúlik vissza.

A múzeum tervezésénél korunk megváltozott igényei kerültek előtérbe amellett, hogy a borpincék tradicionális hangulata is megmaradjon. Ezért a múzeum két részre osztható. Egyik része a meglévő pincejáratokban lett kialakítva. Itt a borászat eszközei, a bortárolás hagyományos formái kerülnek bemutatásra autentikus környezetben. A másik rész az új épületszárnyban kap helyet, amely a Pécs környéki borászatot audiovizuális, interaktív formában mutatja be. (A XXI. század elején már mások az elvárások egy múzeummal szemben. A látogatók nem csupán passzív szemlélők szeretnének lenni, hanem igény van egyfajta „kommunikációra” a látogatók és a kiállított tárgyak között. A mai múzeumlátogató képes a látottak azonnali befogadására, feldolgozására, és újraformálására is. Az új múzeumforma pedig erre az információközpontú gondolkodásmódra szeretne reflektálni.)

Az új rész láncszem a külső tér és a belső, földalatti tér között. Átmeneti zóna, amely felkészít arra, hogy a külvilágból egy sötét, földalatti világba lépjünk. Ezt a transzcendens hangulatot a fények játéka is alátámasztja. A belső tér félhomályát csak a falakon lévő keskeny nyílásokon beszűrődő szűrőfények törlik meg.

A városfalhoz való alkalmazkodás igénye miatt a meglévő téгла és az újonnan épített vasbeton szerkezetek a városfaléhoz hasonló kőburkolatot kaptak. A belső pincejáratokban és a borozó vendégterében megmaradt az eredeti téglaburkolat. A kívül kő-, belül téglaburkolatú pincékből kialakított éttermeknek, borozóknak Pécsen amúgy is hagyománya van, a városfal mentén több ilyen is található. A múzeum belső burkolatai kifejezik a két rész különböző szellemiségét. Az autentikus, földalatti rész téglaburkolatával szemben az új, modern rész belső terei látszó betonfelületekkel lettek kialakítva. A betonfelület homogén, semleges háttérrel biztosít a kiállítás anyagának. A beton ridegségét a fa fedélszerkezet és a fa padlóburkolatok oldják. A tervezésnél fontos elv volt a tömegformák funkciók szerinti egyértelmű tagolása. A borozó kevésbé emelkedett szerepéből adódóan belesimul a környezetbe, míg a múzeum kétszintes tömegével a terepből kiemelkedve jelként működik, felhívja magára a figyelmet.

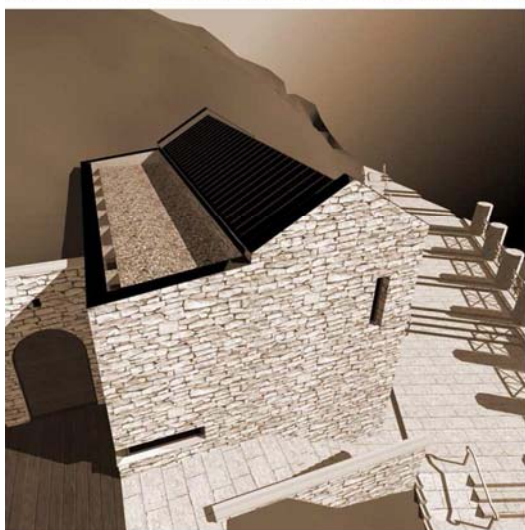
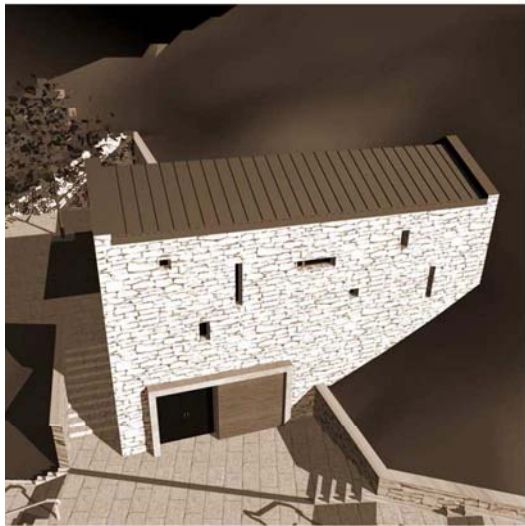
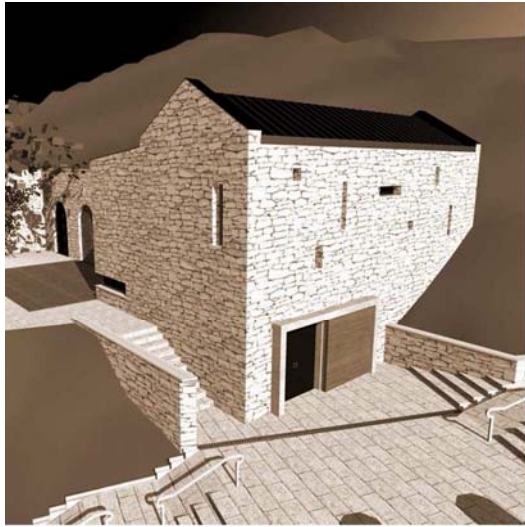
A múzeumhoz 20-25 fős kis borozó is kapcsolódik, amely a kiállítás megtekintésének befejezéseként, vagy attól függetlenül is látogatható. A borozó a meglévő épületrész belső terének befelé történő kibővítésével, a látszó tömeg növelése nélkül jött létre. A borozó látványossága az építkezés során feltárt védett sziklafal, amely rejtett megvilágítással kerül bemutatásra.

1. tézis

A XXI. századra a nemzetközi trendeknek megfelelően a magyar muzeológiának is el kell fogadnia az elit-kultúra hagyományos formáinak visszaszorulását, illetve a jó értelemben vett, minőségi szórakoztatás irányába történő elmozdulását. Ma a látogató olyan kiállításokat választ, ahol vitrinbe zárt lelet-kollekciók helyett élményszerűen elevenedik meg a múlt.

A többségben tárgyakat gyűjtő, megőrző és bemutató múzeumok ma már csak akkor tudják a múlt, a jelen és a jövő közötti híd szerepüket megőrizni, ha alkalmazkodnak korunk felgyorsult információ-áramlásához és a XXI. század új médiumait alkalmazva megkönnyítik, és élményszerűvé teszik a nagyközönség számára a múzeum által közvetített értékek befogadását.

A mai kor sikeres kiállításainak kulcsfogalmai a komplexitás és az átélhetőség. A bemutatás középpontjában tehát nem pusztán a tárgy maga van, hanem mindaz az ismeret, melyet közvetít: korstílus, életmód, történelmi- vagy művészeti folyamatok. Ez az információ nem adható át egysíkú ábrákkal vagy feliratokkal, ezért a bemutatása kiegészül audiovizuális, interaktív elemekkel. A virtuális építészet adta lehetőségek - legalábbis részben - megoldhatják a rekonstrukció kérdését is a műemlékvédelemben.

KÁLVÁRIA PINCÉSZET - BORMÚZEUM BELSŐÉPÍTÉSZETE

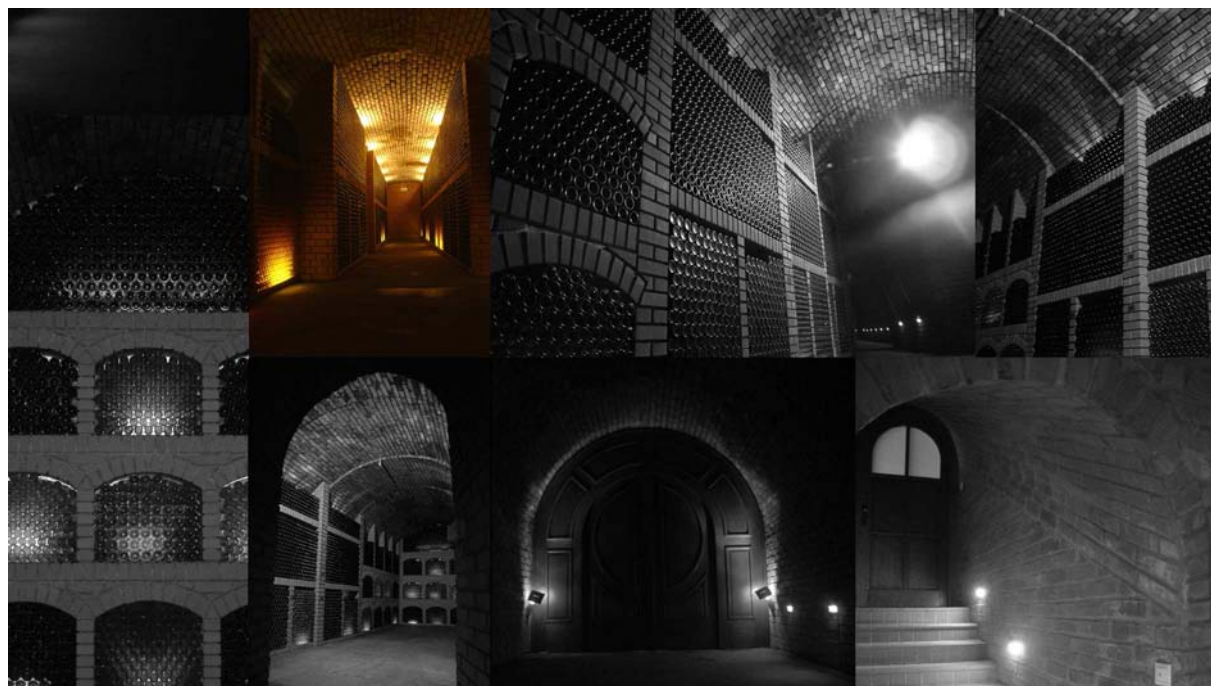
A diplomatervem nem valósult meg, viszont néhány hónappal a védésem után a helyszínen megindultak egy, a Bachman és Bachmann Iroda által tervezett épület kivitelezési munkálatai. A pincerendszerben valóban pincészetet alakítottak ki. A hasznosítás célja, hogy a borkóstolás mellett 300 palack pécsi és villányi palackos bor tárolását kielégítse. Emiatt a meglévő pincerendszert új pinceággal is bővíteni kellett.

A létesítmény a kihalófélben lévő egyetlen híres pécsi bor, a pécsi Cirfandli megmentését szolgálja. A szüret után a bor leszállítása, címkézése jelenti a funkcionális programot, illetve ehhez kapcsolódóan a város exkluzív vendégei számára a pincészet bemutatathatóvá válik bormúzeum és borkóstoló formájában. Az új pincészetben létesült bormúzeum belsőépítészeti terveit – B. Soós Klára belsőépítész irányítása mellett – én készíthettem el.

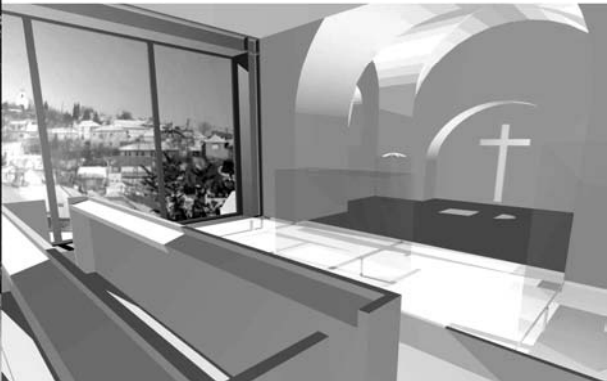
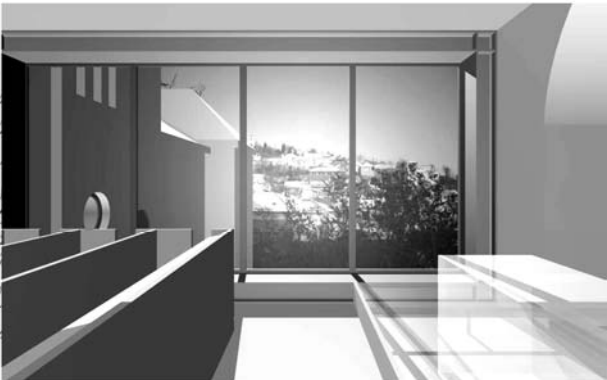
A bormúzeum a pincerendszer legbelső, eredeti pinceágában került kialakításra. A múzeum nem hagyományos értelemben vett múzeum, valójában muzeális értékű borok bemutatására és tárolására szolgál.

A bortároló rekeszek vasbeton szerkezetűek, tekintettel a bennük, rakatokban felhalmozott palackok nagy súlyára. A vasbeton pengék bütüjére téglalburkolat került, alkalmazkodva a pinceág – és az egész pincerendszer – eredeti anyagához.

A múzeum belsőépítészeti kialakításánál nagy hangsúlyt kaptak az üvegeken átsejő rejtett megvilágítások. A különböző színű fények a térben erős hangulati elemként jelennek meg.

fotók: Benedek Barna

2. ÖRÖKSÉGVÉDELLEM PÉCSETT - A TETTYE VÁROSRÉSZ EMLÉKEINEK VÉDELME

A MINDENSZENTEK TEMPLOM IMATERMÉNEK ÁTALAKÍTÁSA

A Mindenszentek templom Pécs egyik legrégebbi temploma. A Tettye-patak völgyének lakossága már a XII. század elején templomot emelt itt. Az eredetileg román stílusú templomot a XV. század végén gótikus stílusban átalakították. A török hódoltság alatt Pécs egyetlen keresztény kézen maradt temploma volt, amelyet közösen használtak a katolikusok, a reformátusok és az unitáriusok. A XVIII. század elején háromhajóssá építették át barokk stílusban, amelynek jegyei a mai napig viseli. A kőfallal zárt temetőjének déli részén XVIII-XIX. századi sírok, északon barokk sírkövek láthatók.

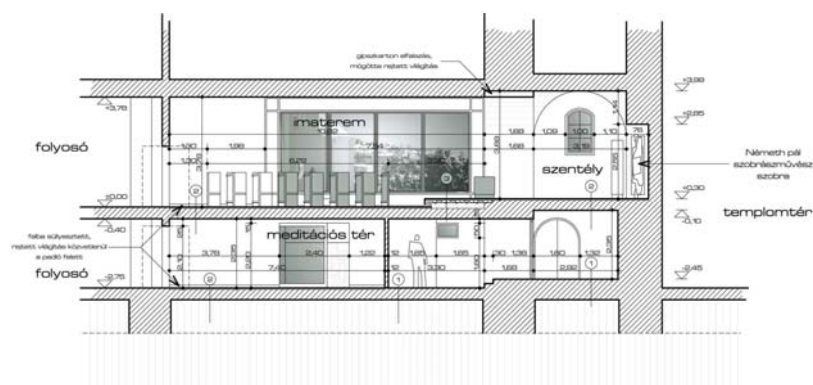
A keletre tájolt imaterem (szemináriumi terem) egy a templomfalhoz kívülről hozzáépült épületrészben van, oly módon, hogy az imaterem szentélye már a templomfalon belül található. Az imaterem a viszonylag nagyméretű ablakai ellenére is meglehetősen sötét, a kis belmagasság miatt a karzat rosszul használható.

A koncepció legfőbb eleme a terem keleti irányú, Havihegyre történő megnyitása volt, egyúttal megoldva a megfelelő mértékű természetes bevilágítás problémáját is. Az imaterem átalakítása során a külső főfalat egy szintmagas acélkerettel váltottam ki, amelynek külső síkjára nagyméretű üvegtáblákból álló üvegfal került, gyönyörű kilátást biztosítva a Havihegyre. A teremben levő nem használt karzat és az előteret leválasztó válaszfal bontásával az imaterem területét megnöveltem. A szentély megemelt padlószintje két méterrel megnyúlik a terem felé, így a szentély mérete is megnő. A terv szerint a szentélyben és az imateremben új, egyedi bútorok kerülnek beépítésre.

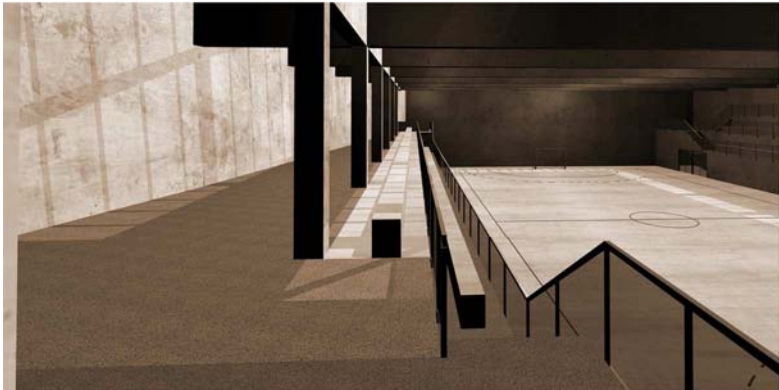
A terem mesterséges megvilágítását - közvetlenül a padló felett - a falba, illetve a padosorok lábánál elhelyezett rejtett világítás, valamint a kibontott boltív belső felületén elhelyezett világítás adja. Az indirekt, sűrű fények méltó hangulatot adnak a terem esti használatához.

A terem alatti, eddig raktárként használt térből „meditációs” teret alakítottam ki, amely nyugodt elvonulási lehetőséget biztosít az itt élő szerzetesek számára. A nyugati főfal mellett az alsó földémet áttörve egy a földszinti meditációs térbe vezető lépcső került kialakításra, amely biztosítja a két helyiség közötti közvetlen kapcsolatot.

A szentély mögötti falfülkébe Németh Pál szobrászművész napfény változásaira reagáló, mozgó alkotása kerülne.

SZENT MÓR KATOLIKUS ISKOLAKÖZPONT TORNACSARNOKA

A pécsi Szent Mór Katolikus Iskolaközpont tornacsarnokának terveit 2003-ban, közvetlenül mestermunkám, a Cella Septichora múzeum-komplexum tervezése előtt készítettem.

Az iskola zárt épülettömbje Pécs történeti belvárosában, az Alagúttól délre, közvetlenül az északi városfalon belül helyezkedik el. A teraszos belső udvarban található a pécsi székesegyház déli főhomlokzatának tizenkét eredeti apostolszobra.

Az iskolaközpont részéről már régóta igény volt egy modern, jól felszerelt, jól használható tornacsarnokra, ami rendezvényterként is használható. Az épület elhelyezésére a belső udvar harmadik, legfelső, kihasználatlan teraszszintje kínálkozott. A tervezésnél a legnagyobb kihívást a tornacsarnok műemléki környezetbe illesztése, közvetlenül a városfal mellé való elhelyezése jelentette. Ebben a történeti környezetben a vallási, lelki motívumok igen erősek, ezért az építészeti eszközökkel óvatosan kell bánni. A morfológiai helyzetből adódóan itt valóban meg lehetett próbálkozni a „földalatti” építészettel, egyfajta „anti-építészettel”, amely ideális a történeti környezetben.

A kor és a Szent Mór Katolikus Iskolaközpont igényeinek megfelelő sport és rendezvényter általános építészeti tartalmán túl, a megfogalmazott építészeti megoldások a végletekig tiszteletben tartják a kialakult épített környezetet, ugyanakkor kihasználják a terepszint-alattiság nyújtotta lehetőségeket.

A tornacsarnok tervezési programja a terület közel száz százalékos beépítését tette volna szükségessé. A műemléki környezetnek való megfelelés és a nagyméretű épülettömeg eltüntetésének igénye miatt - a teraszos udvar adottságait kihasználva – került az épület teljesen a jelenlegi terepszint alá, helyet biztosítva ezzel egy az épület tetején kialakítandó szabadterei sportpályának. Ezért az épületnek csak két homlokzata van. A nyugati homlokzat, amely maga a meglévő támfal, illetve a fal mögül előbújó keskeny homlokzati sáv, és a déli homlokzat, aminek egy része szintén takarásban van.

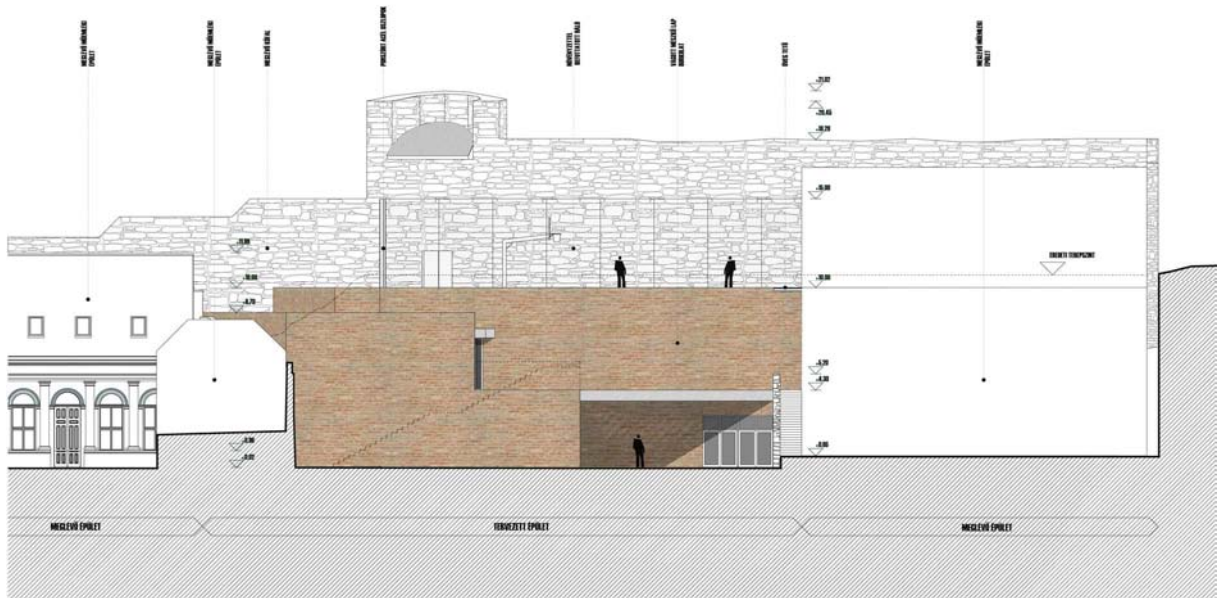
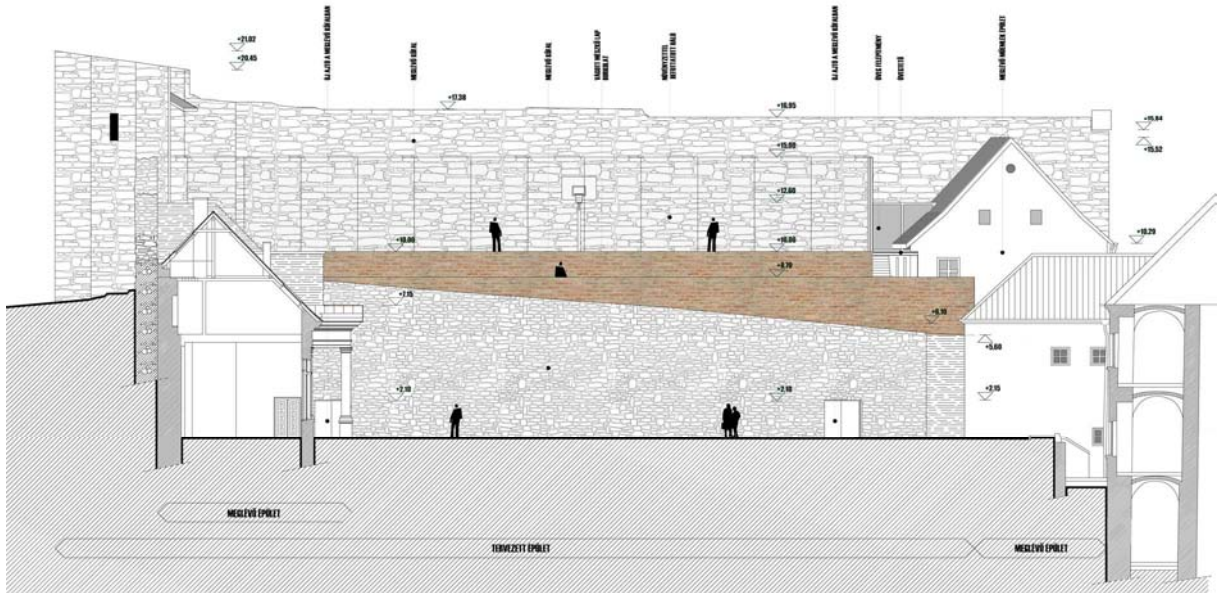
Az épület egyszerű tömegképzése, belső kialakítása szándékoltnan minimalista. A kevés homlokzati felületen bontott téglaburkolat, a belső terekben pedig neutrális anyag, nyers betonfelület jelenik meg. A csarnoktérben levő beton falak és nagyméretű vasbeton gerendák hangulati előképének Pierre Vago lourdes-i bazilikája tekinthető.

A csarnok nappali megvilágítását a mennyezeti járható, üveg fődémsávok adják. Ez volt az első próbálkozásom a járható üvegfödémek alkalmazására, amelyek egyben egy földalatti tér természetes megvilágítását is biztosítják. Ez a gondolat a Cella Septichora járható, nagy felületű üvegfödéménél forrott ki teljesen, és a koncepció egyik erőteljes elemévé vált.

Az épület szerkesztése szigorú, csak a telek geometriájára reagáló beépítés eredményez enyhe szögtöréseket az épülettömbben. A tornacsarnok térbeli és formai visszafogottsága tökéletes ellenpontja a környezetében lévő műemléki épületeknek.

Az épület „monolitikus” betontömbjének belső udvari elhelyezésével, föld alá rejtésével sikerült megoldani a nagyméretű tornacsarnok kialakítását és műemléki környezetbe illesztését úgy, hogy a terület morfológiai képe alig változott.

Az Országos Településrendezési és Építési Követelmények kormányrendelete lehetőséget ad a vízszintes zöldfelület kategória kiváltására függőleges zöldfelület alkalmazásával, mely kiválóan illeszkedett az építészeti koncepcióba, hiszen a szabad tűzfalakat ezzel lehetne betakarni. A járható tető dézsás növényekkel is betelepítendő, melyek felfutnak a járható tetőn lévő lugas-rendszerre.

A szerkezet a jól bevált vasbeton. Mindent tud, és sajnos a mai világban van még egy, eddig nem emlegetett jó tulajdonsága is: hatalmas tűrőképessége van, sőt vandálbiztos. A belső térben látszóbetonként használtam, ezzel tetemes pénzt lehet megtakarítani a felületképzésben, amely ebben az esetben óriási felület.

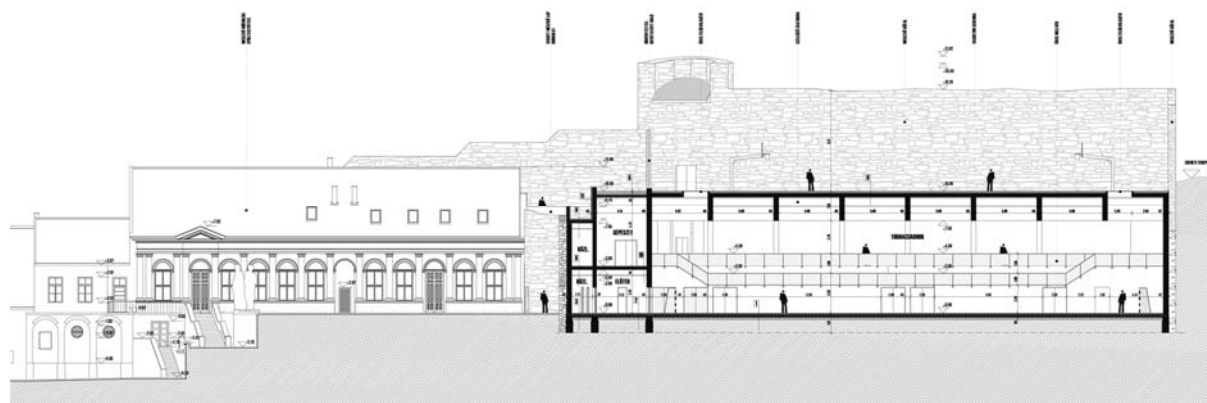
A földalattiság koncepciójának egyik lényeges eleme még a talajtechnikai adottságából fakadó, a talajmechanikai szakvéleményből nyilvánvaló tényező, miszerint a hordalékos területen igen mélyen kellene megállapítani az alapozási síkot. Ezért logikusnak tűnik, hogy ezt kövesse maga az épület is, tehát a földalatti elhelyezés gazdaságossági szempontból is rendkívül kedvező.

A primér betonszerkezet megjelenése önmagában már kielégíti a tartószerkezeti és téralakítási feladatokat, az ökonomikus és ökológikus tervezés szellemében ez adja a letisztult, fegyelmezett épület elsődleges esztétikai minőségét is. A sportlétesítmények professzionális burkolata és gépészete hozzájárul ehhez a puritán szellemiséghez, a különböző funkciók, terek nagyvonalú és áttekinthető kapcsolatrendszere teszi egyértelművé a létesítmény célszerűségét és esztétikumát.

A földalattiságból haszon származik az üzemeltetési költségek szempontjából is, hiszen könnyű belátni, hogy a temperáltság a helyi éghajlatunk kontingensében +- 8-10 fokot jelent, ami egy ilyen hatalmas létesítménynél jelentős költségmegtakarítást eredményez minden évszakban. A tetőfelületen létrejövő sportpályákon kívül nem lehet figyelmen kívül hagyni a földalattiságnak azt az előnyét sem, hogy szinte abszolút védettséget élvez az épület a vandalizmus, rongálás ellen. Az épületnek minimális a műszaki amortizációja, hiszen újrahasznosított anyaggal, bontott téglával burkolt homlokzatainak kis felületei kevés karbantartást igényelnek.

2. tézis

A szervesen kialakult, heterogén történelmi városmagokban, műemléki környezetekben létesítendő új épületek elhelyezésének kézenfekvő, ideális eszköze, hogy „nem házszerű” épületeket hozunk létre, a kialakult beépítést minél kevésbé megzavarva. Ennek eszköze lehet a földalatti építészet, egyfajta „anti-építészet” azaz a városszerkezettől vertikálisan elhatárolt, ezáltal jól kommunikált, mai építészeti elemek telepítése. Ezt az - először a tornacsarnoknál megfogalmazott - elvet a Cella Septichora Idegenforgalmi Központ épületegyüttése esetében sikerült megvalósítani.

2. PÉCSEN KÍVÜLI MŰEMLÉKVÉDELMI MUNKÁK

A NAGYBECSKEREKI REFORMÁTUS TEMPLOM MEGMENTÉSE

A XIX. század végén épült neogótikus templom és a mellette álló szintén XIX. századi klasszicizáló parókiaépület a mai Szerbia-Montenegró területén, a vajdasági Nagybecskereken (Zrenjanin) található. Ma mindkét épület a vajdasági református egyház tulajdonában van.

Az református egyház Dr. Szabó Pál professzort, egyetemünk akkori műemlékvédelem tanárát kérte fel az állagfelmérési munkálatok elvégzésére és javaslatok kidolgozására az állagmegóvást illetően.

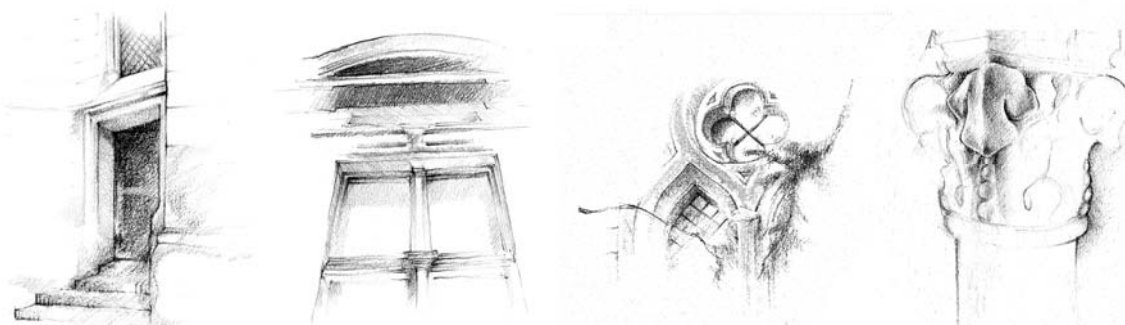
Az állagfelmérési munkákat Szabó Pál professzor asszisztenseként, egy háromfős, hallgatókból álló csapattal (Tamás Anna Mária, Gubicsák Friderika, Bozsik Zoltán) végeztem.

Az épületek erősen megrongálódott állapotban voltak, a falak vizesedésének köszönhetően, amely egyrészt szigetelési hibákra, másrészt a tetőfedés felújításának hibáira vezethető vissza. Mindkét épület teljes helyreállítást igényelne, ami azonban anyagi források és állami támogatás hiányában mindeztidig nem valósulhatott meg, a templom belső terének felújítását és a fűtés korszerűsítését kivéve.

A templom külső vakolata és vakolatdíszei teljesen megrongálódtak, körülbelül 40%-uk leesett. Ennek valószínűsíthető oka, hogy nem megfelelő kötőanyagot, (cementet) használtak a templom építői.

A templom felmérése és részletes dokumentációja így elengedhetetlenné vált, hogy az eredeti állapotból minél több fennmaradjon és később az eredeti állapot rekonstruálhatóvá váljon. A templomhoz hasonlóan a parókia felmérése is szükségszerű volt, hiszen eredeti tervek arról sem álltak rendelkezésre.

A teljes állagfelmérési dokumentáción felül a károsodás okának pontos meghatározása érdekében a templom meghatározott pontjain (nyolc helyen, három különböző magasságban) fúrásokat végeztünk, az anyag-mintákat pedig Szegedre szállítottuk Dér István úrnak, aki laboratóriumi mérések elvégzése után – felmérési dokumentációnkra is támaszkodva – a templom és a parókia felújítási munkálatait végezte.

A tervezési terület a Dunakanyar körút felől

A tervezési területen lévő jelenlegi római kori romkert

A tervezési terület a Dunakanyar körút felől

Tervezési terület

ULCISIA CASTRA PÁLYÁZATOK - SZENTENDRE

Szentendre városközpontja közvetlen közelében, a föld alatt egy római kori erőd, az Ulcisia Castra romjai találhatóak. Az, hogy a területen ókori leletek vannak, már régóta ismert, azonban jelentősebb feltárás még 2005-ig nem történt. Mivel az előzetes vizsgálatok nemzetközileg jelentős leletegyüttesre utaltak, így megjelent a városi szándék a terület feltárására és bemutatására.

Ezzel egyidőben lépett fel az a városi igény is, hogy a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának új épületet kell találni vagy létesíteni, mivel a jelenlegi épület a szerb egyház tulajdona, és a múzeumnak 2010-ig ki kell költöznie.

Az Ulcisia Castra területén a '80-as évek óta építési tilalom van, ma néhány századfordulós villa és a hely szelleméhez méltatlan funkció, mint fatelep található itt. Így a kézenfekvővé vált, hogy a város ezen a területen kívánjon létrehozni egy új múzeumegyedet az erőd feltárásával és bemutatásával, másrészt a korábban szétszórta elhelyezkedő múzeumok egyesítésével és az új igazgatóság épületével. Mivel a feladat urbanisztikai és műemlékvédelmi szempontból igen összetett, és bármilyen beavatkozáshoz rendezési terv módosításra is szükség van, Pest Megye Önkormányzata ötletterv pályázatot írt ki, hogy a program a későbbiekben konkretizálható legyen. Az ötletterv pályázatot 2006-ban egy nemzetközi tervpályázat követte.

Az Ulcisia Castra

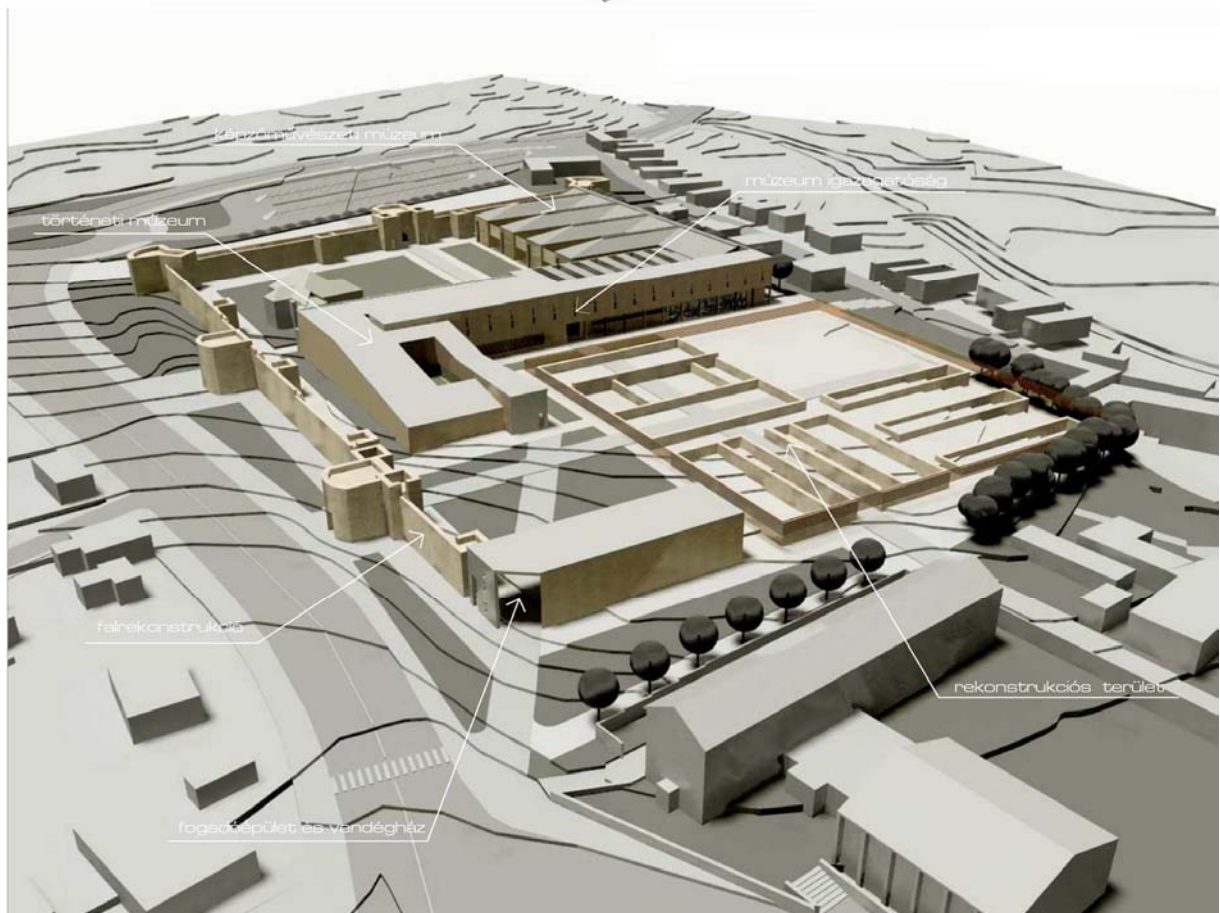
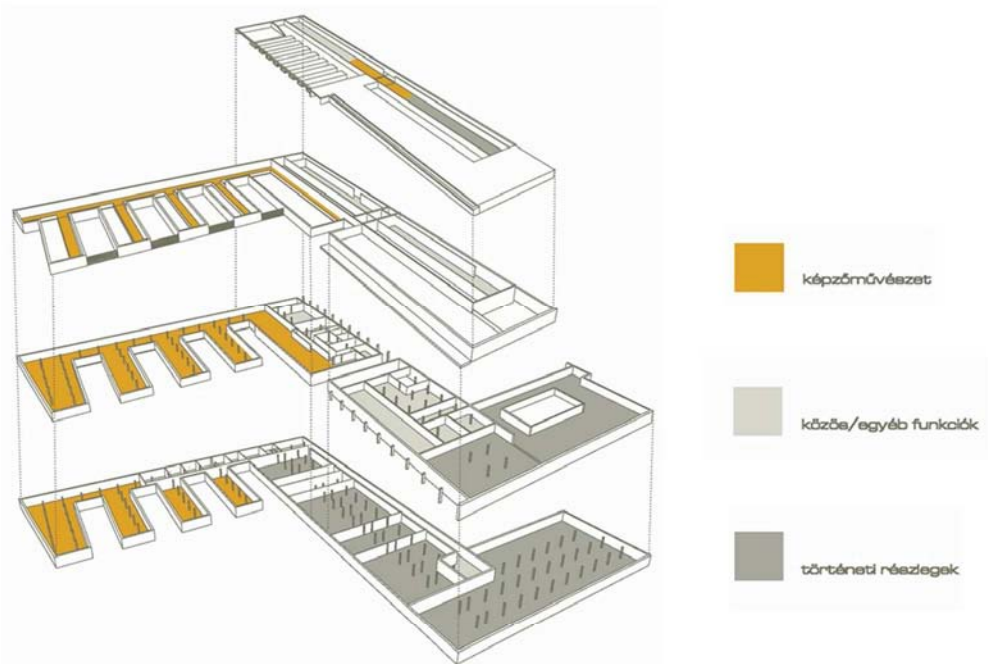
A szentendrei Ulcisia Castra római kori tábor a Római Birodalom északi határán, Pannónia Provincia Duna menti védvonalában helyezkedett el. Az erődítmény illeszkedik abba az erődítmény láncolatba, mely a Brit-szigetektől a Rajna és Duna mentén egészen a Fekete-tengerig terjedt. A szakirodalomban Limesként említett határ- és védvonal Krisztus születését követő I-IV. sz. között épült ki és fejlődött. A IV. századtól Castra Constantia néven említett táborhelyhez hasonló erődök a nagyobb légiós táborok ritkább szövettét egészítették ki – jelen esetben Aquincum és Brigetio között. A segédcsapati táborok hálózatát pedig kisebb létesítmények (Visegrád, Leányfalu, Dunabogdány), őrhelyek-örtornyok (Esztergom, Visegrád), hídfőállások (Szigetmonostor), és kikötők tették teljessé.

Az épületmaradványok, romok elsősorban a második századtól maradtak ránk, ugyanis az első évszázadokban a táborhelyek, erődök föld, és fakonstrukcióval létesültek, továbbá átépítésre kerültek, emiatt a leletek a későbbi időszak emlékeit őrzik. A Limes vonala éppen azért különleges történeti emlék, hiszen a II. század környékén került kiépítésre, így a fent említett építészeti megoldások miatt nagyobb arányban maradhatott az utókorra.

Az egykori Farkasvár nevet viselő auxiliáris táborhely a mai Dunakanyar körút – Paprikabíró utca – Római sánc köz és a Kossuth Lajos utca által határolt tömb területén helyezkedik el a Bükkös patak mentén. A II. század elején létesült erőd a feltárások szerint közel 1.000 fő számára adott otthont. A római kori polgári város a mintegy 205*134 m alapterületű Castrumon kívül foglalt helyet. A Castrum alaprajza a szokásos szabályos elrendezéstől némileg eltér a domborzati viszonyokhoz igazodó enyhe trapéz formájával. A II. századból származó négyszögletes kaputornyok, valamint a trapéz alakú saroktornyok a IV. század folyamán egészültek ki, ill. épültek át patkó alakú oldal, és legyező alakú saroktornyokká. Az egykori táborhelyről a legismertebb eddigi elméleti rekonstrukció dr. Hajnóczy Gyula nevéhez fűződik.

A tábor belső területének részleges feltárásai alapján néhány épület helyzete jól meghatározható. A segédc csapatoknak helyet adó táborhoz kapcsolódó vicus, civis település számos eleme már az eddigi feltárások során előkerült: lakóépületek maradványai hypocaustum-mal, mely a Kossuth Lajos utcában feltárt katonai fürdőhöz tartozott.

A Castrum külső falainak eddigi feltárásai szerint az erőd alapterülete valamivel több mint 25.000 m², melynek fele a szentendrei és a Pest megyei önkormányzat tulajdonát képezi. Ez a terület rész gyakorlatilag beépítetlen, és nagy része hasznosítatlan. Ez a tény lényeges segítséget nyújt a további feltárások számára. A Castrumot magában foglaló tömb, a tényleges projektterület 60.000m².

Szentendre római kori maradványait már a középkorban is ismerték, 1490-es feljegyzések bizonyítják ezt. A tábor létezéséről először 1736-ban egy Szentendrén járt angol utazó tesz említést. Bár a XVIII-XIX. század folyamán szőlők voltak a tábor területén, a környéken folyó építkezések során elő-elő kerültek római kori leletek. A szentendrei római kori kövek már a XVIII. század óta rendszeresen szerepelnek a szakirodalomban. Az ekkor előkerült tárgyi emlékek elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek.

A tábor létezését bizonyító és feltáró kutatást először *Rómer Flóris*, több mint egy évszázaddal ezelőtt kezdte meg. Azonban akkor még nem tudta bizonyítani a feltárás pontos korát, viszont elkészítette a táborra vonatkozó első elméleti vázlatot.

1934-ben volt az első modern kori ásatás ezen a területen, ekkor már a szőlők mellett villák is álltak a tábor felszínén. Az alaprajz tisztázását célzó feltárást dr. Nagy Lajos régész végezte. Ebben az időszakban itt még nem volt múzeum, ezért az aquincumi múzeum munkatársaként végezte a régészeti feltárásokat a római Limesnek a legfontosabb pontjain. Az ő eredményei alapján készített elméleti rekonstrukción gyakorlatilag csak sarok- és patkóalakú tornyok voltak. Nagy Lajos 1934-35 között folyó, majd Nagy Tibor 1939-40, illetve 1942-ben végzett ásatásai egyértelműen tisztázták a tábor alaprajzát. A belső épületek pontosítása szintén Nagy Tibor nevéhez fűződik. Sajnos a világháborúkat megelőző időszak ásatási dokumentációja és leletei ismeretlenek számunkra.

Soproni Sándor nevéhez fűződik a következő feltárási periódus. 1957-ben tisztázta feltárásaival a tábor vallumrendszerét. Két évvel később a déli fal azonosítására is sor került. 1951-65 között öt alkalommal végzett kutatásokat a Castrumot körülölelő auxiliáris vicus területén. Soproni Sándor rajzain már megjelennek a szögletes- és a kaputornyoknak is, melyek pozícióját azonosította. Sőt, a Castrum belső részén is jelzi az épületeket. Soproni Sándor kutatásai már minden kétséget kizáróan igazolták a leletek római eredetét.

A régészeti feltárások eredményei alapján az alaprajzi vázlat folyamatosan fejlődött, annak ellenére, hogy időközben nem voltak feltárások, tehát nem lehet tudni, hogy milyen alapon változnak az alaprajzi variációk. A legismertebb és legmodernebbnek nevezhető alaprajz, Magyarország régészeti topográfiája (Bp. 1986) 7. kötetében jelent meg. Ebben megpróbálták a különféle kisebb ásatási periódusok adatait egy térképre összeszerkeszteni.

Az utóbbi idők jelentősebb ásatási munkálatai 1996-ban kezdődtek meg, amikor is az új RRT (részletes rendezési terv) elkészítéséhez szükségessé vált a régészeti kutatás, a régészeti védettség fenntartása, avagy megszüntetése miatt. A kutatást *dr. Maróti Éva*, a PMMI régésze vezette. Az első négy kutatóárok feltárása során megtalálták a tábor falának részleteit, valamint a patkó alakú bástya jobb oldali ívét. Az egyik árokban – korábbi ásatások során érintetlen rétegben – közvetlenül a táborfal mellett – tárgymelléklet nélküli, kiskorú gyermek sírját tárták fel. A tábor kerítő falától 2-3 méterre jó állapotban lévő, mintegy 1,2 m magasságú épületfalakat (az egyik mellett járdarészlettel) találtak. Az épületek szerepéről még nincs pontos információ. Egy másik árokban valószínűleg a ház tetőszerkezetét tartó cölöpök számára beásott szabályos kerek gödrök kerültek elő az eredeti, agyaggal tapasztott járósíntben.

a-a metézet

b-b metézet

c-c metézet

dél-keleti homlokzat

észak-nyugati homlokzat

dél-nyugati homlokzat

Jelenleg az árkok mélyítése mellett a patkóbástya ívét követő területen folyik a kutatás: a valaha lefedett építmény tetőszerkezete valószínűleg beomlott, mert a földrétegekben számos bélyeges téglá (tegula) töredék kerül elő. A bástyafalnál már feltárták a közvetlenül mellette húzódó eredeti járószintet, s a feltehetően az egész erődítményt körbefutó árok egyik részletét is.

Összességében elmondható, hogy a feltárt épületrészek az eredeti beépítettség kb. 2%-át, tehát nagyon csekély részét érintették, az eddigi eredmények azonban úgy az építészeti részletek, mind a régészeti leletek tekintetében rendkívül biztatóak.

Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága – Ferenczy Múzeum- koncepciója

A Pest megyei múzeumok szakmai és adminisztratív központja új épületének létrehozása a magyar muzeológia történetében meghatározó, modellértékű vállalkozás. Évtizedek óta első alkalommal kerül sor arra, hogy egy a küldetéshez és a funkcióhoz egyaránt alkalmazkodó új épület fogad be ilyen típusú intézményt, ugyanis az ország múzeumainak túlnyomó többsége nem múzeumi célra épített, csak a funkcióhoz átalakított ingatlanokban van elhelyezve.

A XX. század utolsó évtizedében a nemzetközi trendeknek megfelelően a magyar muzeológiának is el kell fogadnia az elit-kultúra hagyományos formáinak visszaszorulását, illetve a jó értelemben vett, minőségi szórakoztatás irányába történő elmozdulását.

A meghatározó többségben tárgyakat gyűjtő, megőrző és bemutató múzeum-templomok ma már csak akkor tudják a múlt, a jelen és a jövő közötti híd szerepüket megőrizni, ha alkalmazkodnak korunk felgyorsult információ-áramlásához és a XXI. század új médiumait alkalmazva megkönnyítik és élményszerűvé teszik a nagyközönség számára a múzeum által közvetített értékek befogadását.

A múzeum állandó kiállításai meg kell, hogy feleljenek a legmagasabb muzeológiai igényeknek, rendezésükkor ugyanakkor általános célcsoportnak nem a szakmabeli, hanem a gyakran teljesen tájékozatlan (laikus) közönséget, illetve a régió és a város történetét feltehetően nem mélyen ismerő kül- és belföldi turistákat kell tekinteni.

A mai kor sikerkiállításainak kulcsfogalmi a komplexitás és az átélhetőség. A bemutatás középpontjában tehát nem pusztán a tárgy maga (szépsége, egyedisége, stb.) van, hanem mindaz az ismeret, melyet közvetít: korstílus, életmód, történelmi- vagy művészeti folyamatok. Ez az információ mennyiség nem adható át egysíkú ábrákkal vagy hosszú (lehetőleg többnyelvű) feliratokkal, ezért a kiállítások kiegészülnek multimédiás (mozgóképek, hang- és fény-effektek, számítógéppel vezérelhető, irányított tárlatvezetés, stb.) elemekkel.

Ulcisia Castra építészeti ötlettervpályázat (1. forduló)

A építészeti célkitűzés egy – az Ulcisia Castra területén létrehozott – nyitott, átjárható, de egységet alkotó, önálló arculattal rendelkező, „kulturális városnegyed” létrehozása volt, amely magába foglalja, integrálja a város jelentősebb múzeumait, kapcsolatot teremt az ideérkezők és a belváros között, illetve a Dunakanyar-régió kapujaként működik.

A kulturális központ szerepet a képzőművészeti- és történelmi- múzeumok együttesén kívül, konferencia központ, oktatási központ, rendezvényközpont, rendezvényter egészíti ki. Ezen kívül kézművesek utcája, piac, római kori játszótér, kávéház biztosít kikapcsolódási lehetőséget és a hely élettel való megtöltését.

A dél-nyugati és észak-nyugati falszakasz rekonstrukciójával a terület egységes megjelenést kap, a 11-es úton érkezők számára figyelemfelkeltő elemként, jelként működik. A fal a téri egység megteremtésén kívül a forgalmas 11-es út látványát kizárja a területről úgy, hogy közben az ideérkező gyalogosok számára – a kialakított több, tágas kapun át - nyitott marad.

A erődítmény teljes rekonstrukciója jelenleg hatályban lévő műemlék-védelmi alapelvek szerint mindenképpen aggályos, mivel nincs elég adat az épületek hiteles rekonstruálásához. Másrészt a hitelesen, teljes mértékben rekonstruált épületstruktúra – már amennyiben ez szakmailag egyáltalán kivitelezhető - összeegyeztethetetlen lenne a kor követelményeivel és a pályázati programmal.

A teljes rekonstrukciót elvetettük, hiszen így egy zárt egység jönne létre a városi szövetben, egy több tízezer négyzetméter területű zárvány, mely az év nagy részében kihalt lenne. Ennek gazdaságossági szempontból sincs realitása, illetve ellentétes a pályázati kiírás szándékával.

Nem tartottuk helyesnek azonban egy szabadtéri romkert kialakítását sem. Bár a Velencei Charta elveti a rekonstrukciót, és ennek megfelelően az elmúlt évtizedekben többnyire didaktikus romhelyreállítást alkalmaztak, az utóbbi időben szemléletváltás figyelhető meg a műemlékvédelemben. A tapasztalatok azt mutatják, hogy egy régészeti és építészeti szempontból megalapozott rekonstrukció hasznosabb és hosszabb távú megoldást tud nyújtani.

A nemzetközi tendenciáknak megfelelően a *részleges rekonstrukciót* elképzelhetőnek és kívánatosnak tartottuk. A tervezés szempontjából azonban ez is komoly problémákat vetett fel. Folyamatos szakmai konzultáció és megfelelő adatszolgáltatás nélkül, mely az adott helyzetben a régészeti feltárások korai szakasz miatt sem elképzelhető, nem lehetséges szakmailag megalapozott és hiteles rekonstrukció tervezése.

Elvetettük a rekonstruált épületek bővítésének lehetőségét is, hiszen a hozzáépítéssel a rekonstrukció hiteltelenné válik. Így bizonyos – fontosabb vagy hangulati elemként funkcionáló - épületek rekonstrukciója, míg a *castrum* más területein új épületek létrehozása mellett döntöttünk.

Az épületek és a fal esetében is célul tűztük ki a szerkezetileg és anyaghasználati szempontból is hiteles megvalósítást. Ez természetesen csak komoly régészeti és műemlékvédelmi szakmai vizsgálatok után, szakemberek bevonásával lehetséges.

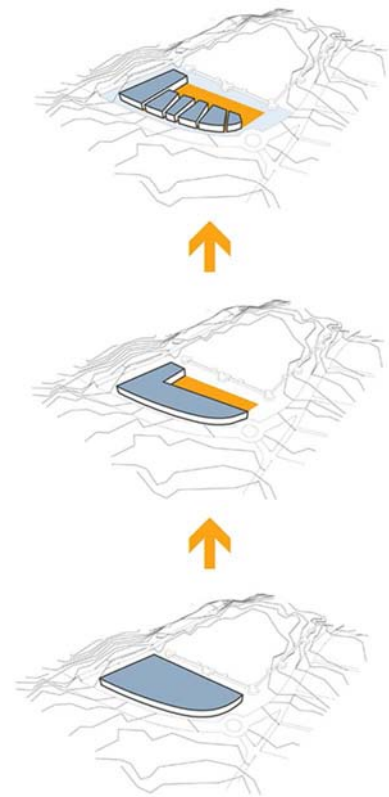
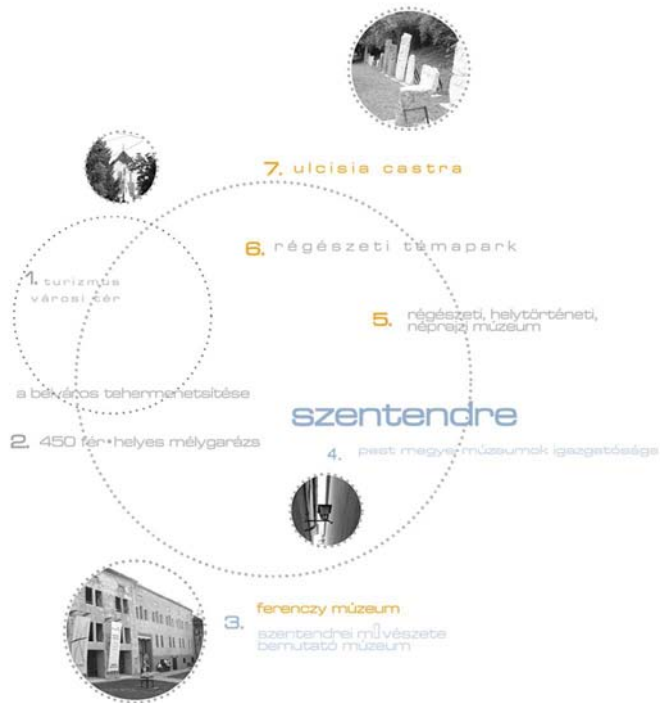
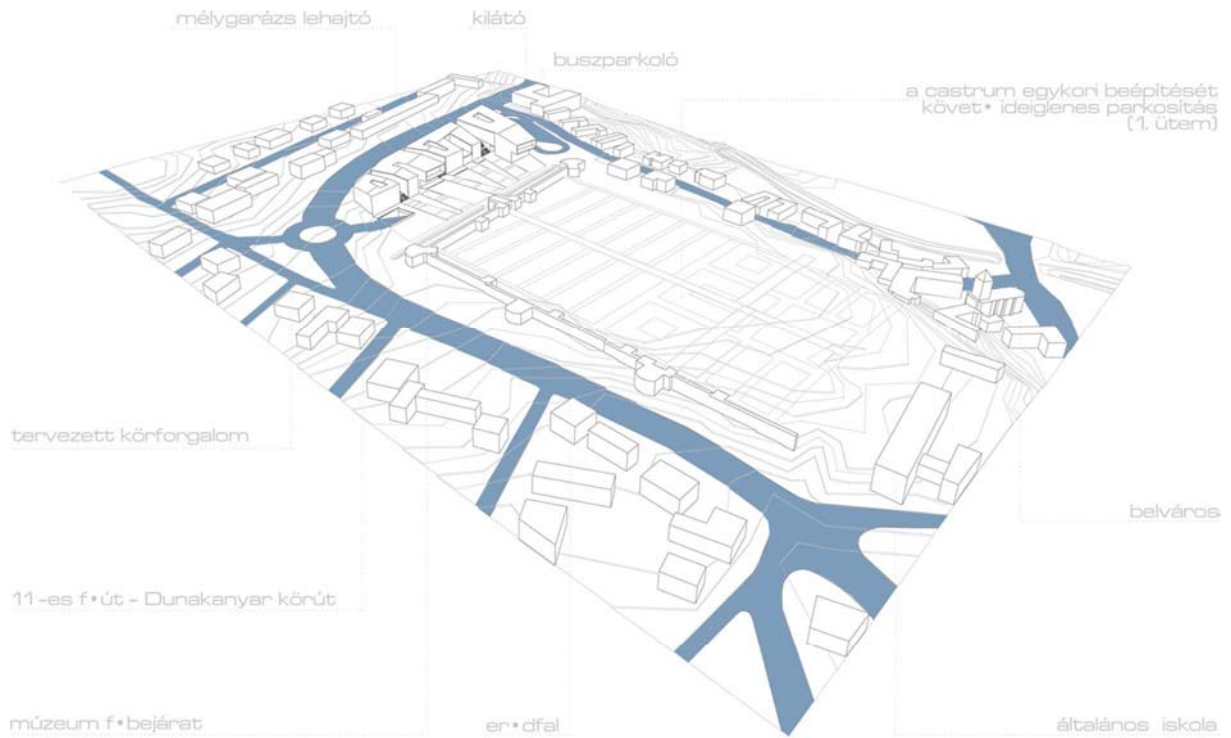
Az új múzeumegyüttest az egykori erőd azon területére helyeztük, ahol minden valószínűség szerint – eddigi kutatásokra és analóg példákra támaszkodva - nem voltak kiemelt, főbb funkcióval rendelkező épületek, hanem csak egyforma megjelenésű katonai barakkok sorakoztak. (Természetesen a terület régészeti feltárását ennek ellenére előzőleg el kell végezni, és az esetleges értékesnek ítélt falszakaszok bemutatása például a történeti múzeumban ábrázolt módon történhet.) A telepítés másik fontos szempontja a Waczek villa és az azt körülvevő park megtartása volt.

A múzeumok telepítése így a régészetileg legkevésbé érintett területekre esik úgy, hogy a jelenlegi értékeket leginkább tiszteletben tartjuk. A képzőművészeti múzeum az erőd területének ÉNY-i részére került, és egyenletesen tagolt tömegével, tömegképzésével a hajdan volt barakkokat és a köztük levő utcákat szimbolizálja. A történeti múzeum a rekonstruálandó épületekhez közel, azokra jó rálátással került kialakításra.

A Paprikabíró utca hangulatát nem alapvetően nem szeretnénk megváltoztatni. Bár a kép sajnos ma sem egységes – a város felőli oldal kis családi házas beépítését a másik oldalon nagyobb házak ritkább sora követi – a rövid rekonstruált falszakasz előtti kis park kialakításán kívül kívánatosnak tartjuk az utca „szentendrei hangulatának” megtartását.

Rekonstrukcióra érdemesnek találjuk az észak-nyugati és a dél-nyugati falszakaszt, amely elhelyezkedése és feltártsága kapcsán már az első ütemben megvalósítható.

A második ütemben az észak-keleti bejárat és hozzá tartozó falszakasz rekonstrukciója történik. A falszakasz a rendezvénytér Paprikabíró utca felőli oldalát zárja le. A kapu egyben kilátóként is funkcionálhat, hiszen erről a magaslati pontról nem csak a tábor rekonstruált területe, hanem a belváros és a Duna is látható.

A dél-keleti kapu rekonstruálása alternatív javaslat. Ebben az esetben a tábor hossz tengelyén átszelő út, a Via Praetoria meghosszabbítható lenne az iskola és a volt földhivatal telkén át ezzel egy újabb lehetőséget nyújtva a belváros elérésére. A dél-keleti kapu rekonstruálása azért is jó megoldás, mivel ez volt az egykori főkapu, és a belváros felől érkezve az eredeti kapun keresztül rögtön a rekonstruált részbe lehetne jutni.

Az első ütem megvalósulásával egy időben a terület K-ÉK-i részén létrejöhet egy ásatási terület, amelynek épületei (parancsnoki épület, néhány barakk stb.) – kellő szakmai döntések meghozatala után – második ütemben rekonstruálhatók lennének. Addig a területen elkerítve, nyugodt körülmények közt folyhat a régészeti feltárás és a rekonstrukciós munkálatok, amely valószínűleg több évre is elhúzódhat. A már első ütemben megépült falszakaszokról a látogatók figyelemmel kísérhetik az ásatásokat anélkül, hogy az ott dolgozókat zavarnák. Így már a rekonstruálás előtt a terület turistalátványossággá tud válni. Az ebből befolyt összegek is fedezhetik a későbbi rekonstrukciót.

Az első ütemben épül meg a múzeum-együttes és a fogadóépület-vendégház. Ez a tömeg képezi a castrum dél-keleti lezárását és egyben kapuként funkcionál az ez irányból érkezők számára. Az első ütem nagyszabású építkezéseire tekintettel a parkoló az eredeti helyén marad kisebb átalakítással (pl. fák telepítése), esetleg igény szerint kisebb bővítéssel. A terület könnyebb megközelíthetősége, és a forgalom rendezése miatt, Római sánc utca és a Dunakanyar körút kereszteződésében egy körforgalmat hoztunk létre, mely hosszú távon megoldja a terület és a belváros megközelítésének kérdését.

A második ütemben készül el a már említett rekonstrukció, a megfelelő funkciókkal (lásd. funkcióleírás), a falrekonstrukció és a rendezvénytér. Alternatív javaslat, hogy a második ütemben a jelenlegi parkoló alatt mélygarázs létesüljön, amely egyrészt megfelel a XXI. századi elvárásoknak, a műemléki környezetbe nem illő földfelszíni parkoló eltüntetésével. Másrészt felszabadul a felette lévő terület, ahol egyéb funkció létesíthető (pl. hotel) külső befektető bevonásával.

Funkcionális szempontból a múzeum épületet célszerű egy egységként kezelni, így elkerülhető a különböző járulékos funkciók, pl. előtér, információ stb. duplázása, és az irodák, raktárak és kiállító termek közötti optimális kapcsolat is kialakítható.

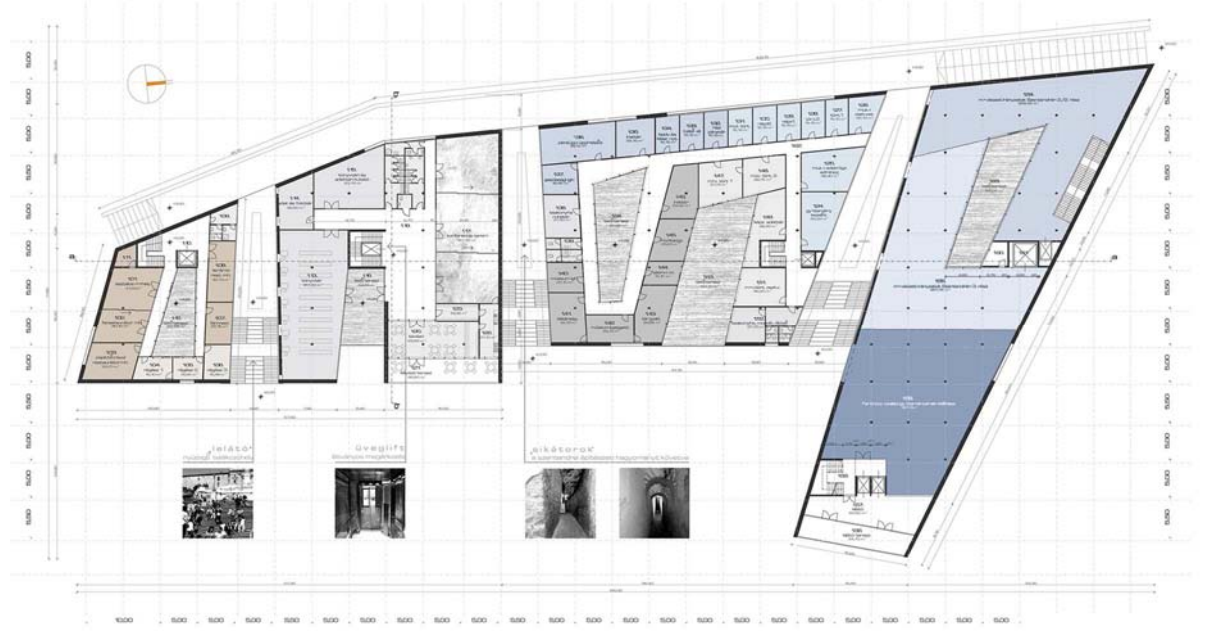
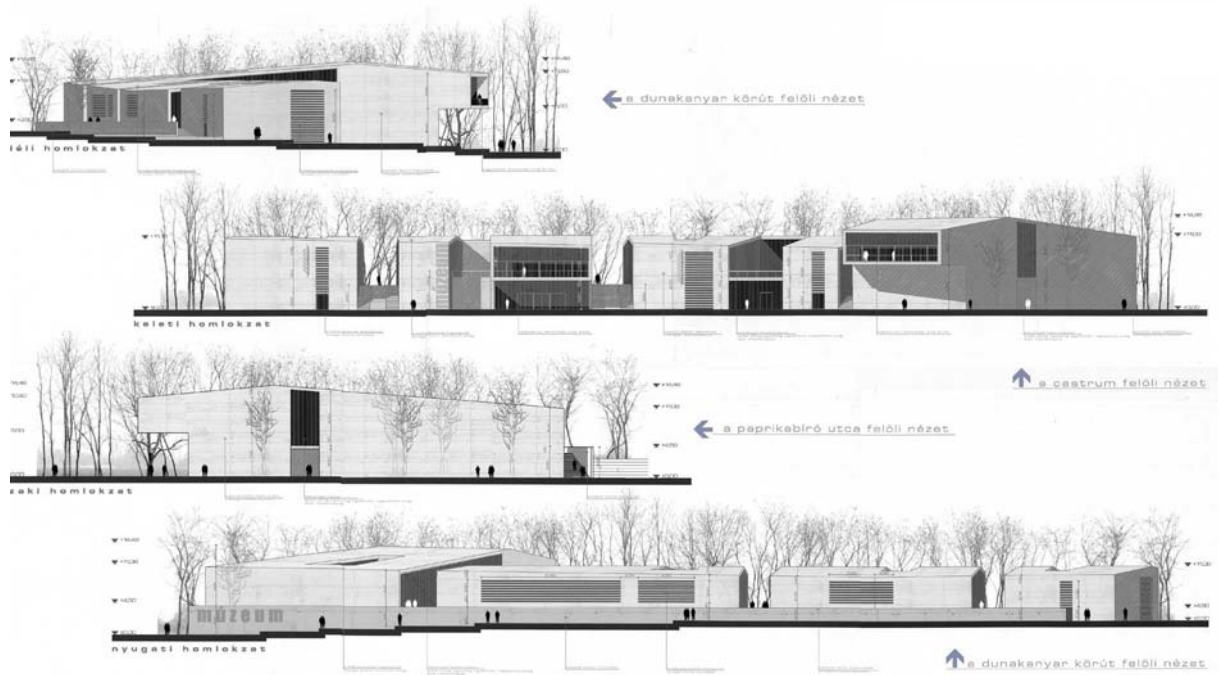
A település szempontjából azonban ez egy túl nagy léptékű épület ahhoz, hogy egy tömbként legyen kezelhető. A képzőművészet és történeti részleg bár bizonyos esetekben érintkező témák, mégis célszerű őket különválasztani, hiszen más a hangulata egy kőtárnak, mint egy kortárs képzőművészeti kiállításnak.

Mivel mindkét telepítés mellett szólnak érvek, megpróbáltunk olyan múzeumépületet tervezni, mely mindkettő sajátosságait ötvözi. A múzeumnak egy központi előcsarnoka van, mégis mindkét fele külön-külön is látogatható, amely a tömegnek köszönhetően kívülről is értelmezhető.

A várfal rekonstruálása már önmagában megvalósít több funkciót is. A forgalmas 11. számú főút felől védi a castrum területét. A „gyilokjáró” alkalmas arra, hogy azon sétálva figyelemmel lehessen kísérni az ásatásokat anélkül, hogy az ott dolgozókat a turisták jelenlétükkel zavarnák. Az észak-keleti oldalon lévő, a második ütemben megépülő bejárati torony a későbbiekben funkcionálhat kilátóként, amelyről nem csak a rekonstruált castrumra, de a történelmi belvárosra és a Dunára is szép kilátás nyílik.

A pályázatot Tamás Anna Mária, jelenleg DLA (akkor még egyetemi) hallgatóval készítettük, és beadott pályaművünkkel az ötletterv pályázaton megosztott I. díjat nyertünk.

Ulcisia Castra nemzetközi építészeti tervpályázat (II. forduló)

(Az ötletterv pályázat eredményeit felhasználva a kiíró Pest Megye Önkormányzata megalkotta a végleges programot, és az alapján nemzetközi pályázatot írt ki a legalkalmasabb terv megkeresése érdekében.)

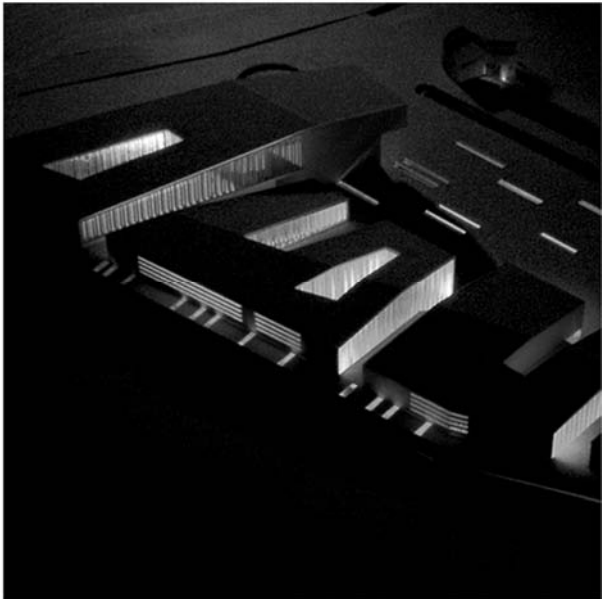
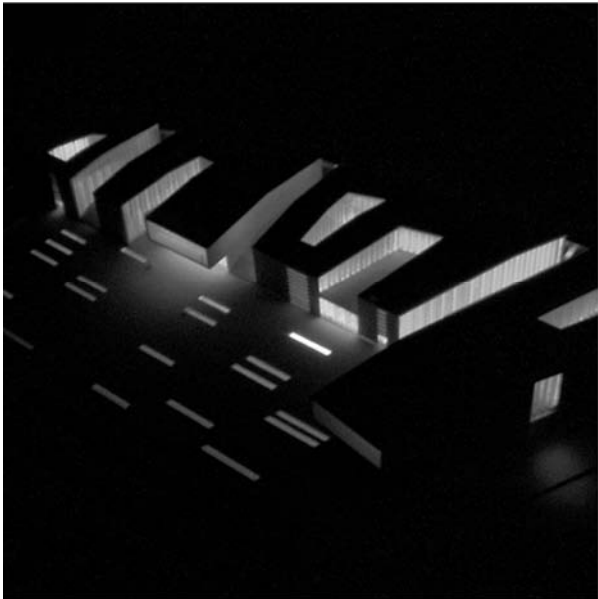
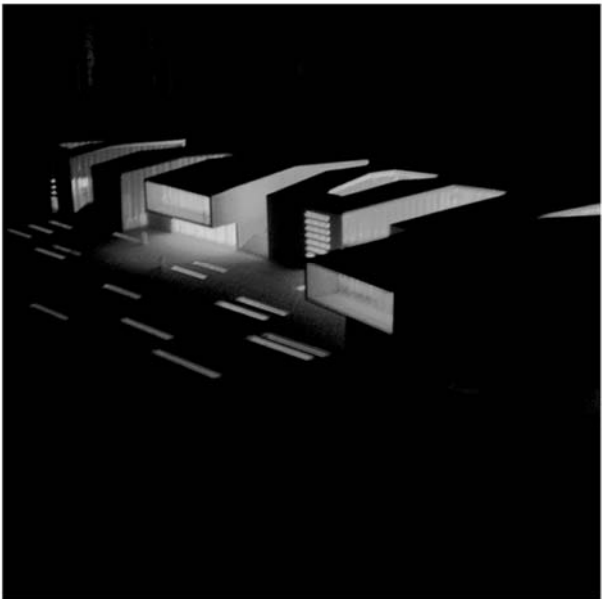
Az alapvető célkitűzés egy olyan múzeumépület létrehozása volt, amely nem nyomja el az castrumot, tömegével és elhelyezkedésével nem zavarja Szentendre kisvárosias miliójét, azonban a XXI. század elvárásainak megfelelő, progresszív, egyedi arculattal rendelkező, jelszerű épületté válik, létrehozva egy új, nyüzsgő, kulturális városrészt Szentendre belvárosában. A két ellenpont közötti dilemma, a két egymásnak feszülő érdek közötti egyensúly megteremtése volt a tervezés fő szempontja.

A castrumot egy egységként kezeltük, mivel az egykori helyzet megismertetésének legfontosabb eszköze a térbeli elhelyezkedés egyértelmű kommunikálása. Ennek legfőbb eszköze az erőd fal helyreállítása. Ez egyúttal egy térbeli elhatárolást is kijelöl, mely biztosítja a castrumon belül a teljes római léggör megteremtését. Fontosnak tartjuk azonban hangsúlyozni, hogy az erőd városi szövetben való elhelyezkedése szempontjából elsődleges annak átjárhatósága, ezért a gyalogos közlekedési tengelyek megtartása és telepítése az erődön belül meghatározó szempont.

A múzeumépületet a tervezési területen a castrumtól a lehető legtávolabb helyeztük el, hogy a kettő közötti távolság hangsúlyozza a korok és szándékok közötti különbséget. Így egy nagyméretű, elegáns városi tér jön létre, mely megfelelő rálátást biztosít a múzeum főhomlokzatára és a castrum bejáratára egyaránt. A múzeum főbejárata is a térről nyílik, hiszen az épületet nem szerencsés a forgalmas 11 főút felé tájolni, és így kialakul egy nagyvonalú, de egyben védett helyzet a gyalogos megközelítés számára. A tér déli irányban nyitott, megteremtve ezzel a megérkezés térbeli élményét, a Paprikabíró utca felé azonban részben lehatárolt, mivel itt lényegesen kisebb lesz a forgalom. Ez a térbeli elrendezés arra ösztönzi az itt élőket és a látogatókat, hogy a castrumon keresztül közlekedjenek. Az északi, legmagasabb épületrész mögött kerül a buszparkoló kialakításra, mivel ez az a térbeli szituáció, ahol a legkevésbé zavaróan lehet elhelyezni ilyen nagyszámú parkoló autóbust. A busszal érkezők számára az épület alsó szintjén egy széles átjáró található, mely egyenesen a múzeum főbejáratához vezet.

A múzeum formavilágával egyértelműen hirdetni kívánja, hogy nem archaizál, sőt a progresszív szentendrei művészethez méltóan, karakteres és korszerű épületként biztosítja annak bemutatását. Mivel a tervezési terület nagy részének hangulatát a római kor határozza meg, és a képzőművészeti múzeum elhelyezése más területen a határidő rövidege miatt nem reális elképzelés, így a terület nyugati részére telepítettük a múzeumépületet, mely kommunikálni képes ezt a területhez nem szigorúan kötődő funkciót is.

Az épület tömegével Szentendre építészeti jellegéhez kíván igazodni. A múzeum előtti tér szintjét a castrum várható eredeti járószintjére helyeztük, hogy az átjárás egyértelműen és akadálymentesen biztosított legyen. Ez a szint a mai járószint alatt helyezkedik el, és ehhez képest is magasabban van a Dunakanyar felőli oldal. Ezt a szintkülönbséget kihasználva olyan épületet terveztünk, melynek felszín feletti része kétszintes, de ez nagyrészt csak a castrum felőli oldalon jelenik meg, a lakott terület felé néző épületrészen kisebb, egyszintes tömeg alakítja a városképet. Annak érdekében, hogy ne egy egybefüggő „lapos csarnok” legyen tömegében az épület, az emeletet kisebb egységekre bontottuk. Ezzel az építészeti gesztussal utalunk Szentendre építészeti hagyományaira, a városra jellemző síkátorok hangulatát idézzük meg ezáltal. Másrészt a Dunakanyar körúton közlekedőknek izgalmas rálátásokat biztosítunk a castrumra. A térre leérkező lépcsőkön kialakulhat egy nyüzsgő városi élet, a fiatalok találkozóhelyévé válhat a tér, az ülőhelyek egyben „lelátóként” is működnek, melyről jó kilátás nyílik az erődre és a téren szervezett városi rendezvényekre.

A castrum fala és a múzeum épülete egybefüggő térfalat alakít ki a főút felé, ezzel megteremtve az egységes városképet, kiküszöbölve a mostani hiányos beépítést. A múzeum rendszerével (tömegével, szintjeivel és elhelyezkedésével) rugalmasan alakítható a feltárások eredményeitől függően anélkül, hogy jellegét elvesztené. A telepítésében nagy szerepet játszott az az elv is, hogy a feltárások szempontjából a legkevésbé zavaró területen helyezkedjen el az első ütemben megépülő múzeum. Olyan helyen, ahol valószínűleg nem lesznek bemutatásra alkalmas régészeti leletek. Ezzel megadjuk a lehetőséget a későbbi több időt igénybe vevő ásatások zavartalan menetének.

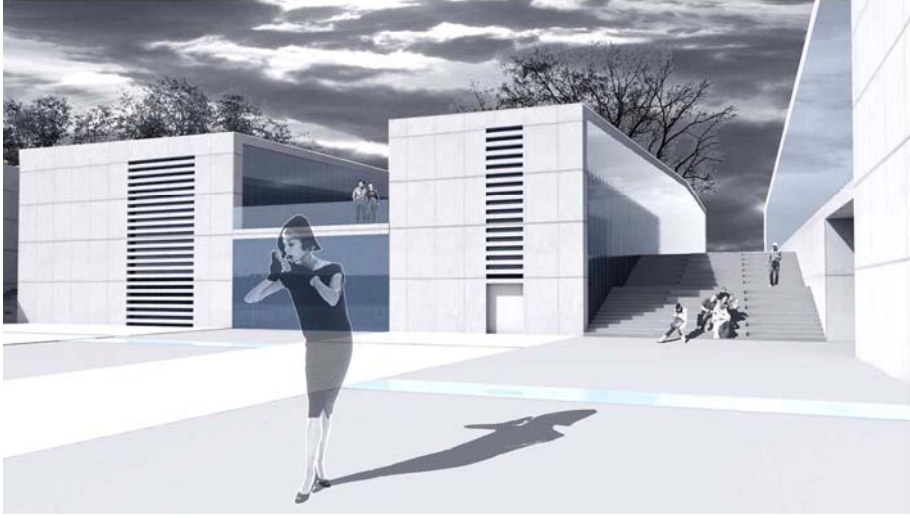
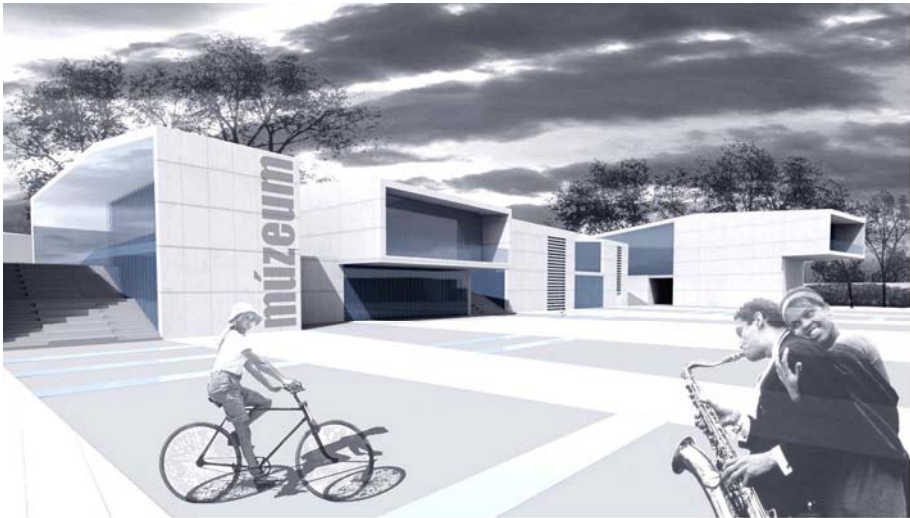
A múzeumépület tömegében helyet kap egy kilátó, mely a kiállítások végén, de a kiállításoktól függetlenül is látogatható. Erről a magaslati pontról szép panoráma nyílik a Dunára és Szentendre belvárosára, illetve innen az erőd alaprajzi elrendezése is jól értelmezhető.

Már az első ütemben fontosnak tartottuk az erőd fal egy részének helyreállítását, ami alatt nem teljes rekonstrukciót értünk, hanem egy a Komplex Megvalósíthatósági Tanulmányban javasolt módon, vagy annak szellemében történő, a castrum térbeli elhelyezkedésére utaló térfal megépítését. Elképzelhetőnek tartunk egy részleges rekonstrukciót a parancsnoki épület esetében, hiszen ez határozza meg a castrum középpontját, „szívét”, és a fő utakat: a Via Principalist és Via Praetoriát is valamilyen módon be kívánjuk mutatni. Ennek pontos módját egyelőre nem lehet meghatározni, ez nagyban függ a későbbi feltárások eredményeitől.

A barakkokat nem javasoljuk rekonstrukcióra, különösen nem a feltételezhető eredeti elrendezésben, mert ez zsúfolt és unalmas beépítést eredményezne, egyben nem biztosítana megfelelő rálátást a jelentősebb épületekre. Az eredeti beépítést azonban valamilyen módon célszerű szimbolizálni, hogy a valós castrum hangulat legalább részben megjelenjen a területen. Erre alkalmasak az eredeti épületek léptékéhez igazodó, ez eredeti elrendezésben telepített régészeti bemutató épületek, üzletek, melyek a castrum főbejáratától a parancsnoki épületig tartanak.

Az első ütemben a castrum nyugati és déli falának megépítést javasoljuk, a területet határoló másik két falszakaszon a terület elhatárolását parkosítással és ideiglenes eszközökkel oldjuk meg. A castrumon belül olyan parkosítást képzelünk el, mely követi az épületek várható elhelyezkedését. A parkosításnál cél a lehető legtöbb meglévő fa megtartása, ezen felül pedig egyszerű kertészeti eszközök alkalmazása (felszedhető térburkolat, gyepek, mobil utcabútorok, stb.). Az első ütemben az egész erőd területe összefüggő tér, az ásatások miatt leválasztott területek kivételével. A helyszínen folyamatosan zajló ásatások megtekintése pedig érdekes programot jelenthet az ide látogatóknak. A régészeti park már ebben a fázisban is alkalmas rendezvények, pl. római kori játékok megtartására.

A második ütemben készülhet el az erőd fal északi és keleti szakaszának helyreállítása. Az erőd falon a helyszínrajzon jelölt módon, több áttörést is tervezünk, hogy az erőd minél jobban átjárható legyen. A via praetoria erődön kívüli folytatásával kialakítható egy a castrumot a Kossuth Lajos utcával összekötő gyalogos tengely, mely a közlekedés egyik fő irányává válik ezentúl. (Ezen az úton könnyen és kényelmesen megközelíthető az erőd a város felől.) Szintén a második ütemben készül el a már korábban említett parancsnoki épület. A castrum nyugati oldalán a római kori barakkok beépítését követő új épülettömegekben régészeti múzeum és üzletek létesülnének. Az erőd keleti részén tematikus rendezvényteret és parkot tervezünk, a tervezés szempontjának egyik legfontosabb szempontja, hogy a jó rálátás biztosított legyen a parancsnoki épületre. Az *Ulcisia Castra* területén minden olyan egyéb vendéglátó és szolgáltató létesítmény elképzelhető, mely az eredeti épületek lépték és formavilágát XXI. századi eszközökkel biztosítani tudja, de nem okoz zsúfolt, vásári hangulatot. Mindenekelőtti szempont, hogy a terület a római kor egységes hangulatát tükrözze és kulturált szórakozási lehetőségeket biztosítson.

A kulturális központ teljes területén kizárólag gyalogosan lehet közlekedni. Ez lesz a későbbiekben azon pontja városnak, ahol a gyalogos közlekedési zónák kezdődnek. Ennek érdekében a castrumot átszövik a gyalogos közlekedési tengelyek. Ez biztosítja, hogy ne csak a turisták használják a városnak e területét, folyamatos élettal telítődjön a város eddig zárványként működő része.

A személygépkocsival érkezők a 11-es főútról a létesítendő új körforgalomnál letérve, a rendezvénytér déli oldalán kialakított lehajtón át juthatnak le a kétszintes, 436 férőhelyes mélygarázsba. A körforgalom kialakításával megoldható a bármely irányú érkezés és távozás, a 11-es főút forgalmának bedugulása nélkül. A mélygarázsba történő be- és kijutás, illetve a garázsszinteken való közlekedés egyirányú, kétsávos rendszerben történik.

Az autóbusszal érkezők az épülettől északra kialakított – két kiszállító és 10 parkolóhellyel rendelkező – buszparkolóba érkeznek, ahonnan az épület északi szárnyán levő átjárón áthaladva érik el a múzeumot, illetve a rendezvényteret. A kerékpáros közlekedést és -turizmust is támogatni kívánjuk azzal, hogy a rendezvénytéren és a castrum területén is kerékpár-tárolókat létesítsünk.

A múzeumot egy épületben helyeztük el, mivel funkcionális szempontból ez biztosítja a kiállító terek és kiszolgáló funkcióinak zavartalan működését. Ennek ellenére kommunikálni kívántuk, hogy ez nem egy egységes témájú múzeum, melyben kizárólag egy témakört mutatnak be, ezért formailag több részre tagoltuk az épületet, amely a földszinten egy összefüggő tömeg, az emeleti egységeket azonban „sikátorok” választják el egymástól. Ezzel a több részre tagolással kényelmesen elhelyezhetők az egymástól eltérő funkciók bejáratai is. A funkcionális szervezésnél fontos szempont volt, hogy az „időláncnak” megfelelően egy egységes és folyamatos bejárást biztosítsunk a látogatók számára, de ezzel együtt megteremtjük annak a lehetőségét is, hogy az egyes kiállításokat külön-külön is meg lehessen tekinteni, és kényelmes el lehessen érni.

Az épület főbejáratát a castrum főbejáratának ellenpontjaként, a via praetoria tengelyébe helyeztük, kijelölve ezzel a tér központi helyét. Az előcsarnokból így közvetlen kilátás nyílik a nyugati kapura. Az előcsarnoktól balra helyeztük a régészeti részleget; a földszinten a régészeti kiállítóterekkel, alatta és részben a földszinten a hozzá tartozó raktárakkal, felette a hozzá tartozó irodákkal és műhelyekkel. Így az épület déli szárnya a régészet, melyet kívülről a megfelelő felirattal lehet hirdetni, így a megérkezők számára már az első percben világos lesz az épület belső tartalma.

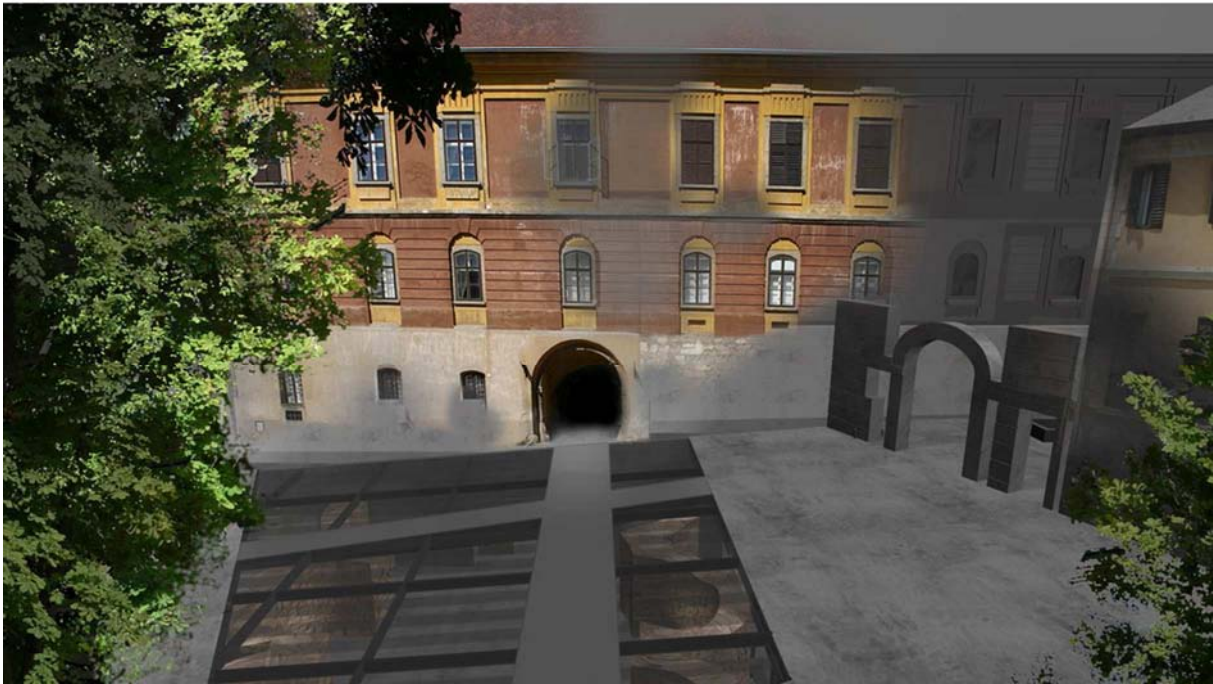
A pályázatot Tamás Anna Mária, jelenleg DLA (akkor még egyetemi) hallgatóval készítettük, és beadott pályaművünkkel a nemzetközi építészeti tervpályázaton kiemelt megvételt nyertünk.

3. tézis

A városi szövetben megtalált romemlékek esetében fontos szempont a műemlék és a kortárs városi szövet viszonya, hiszen ez nagymértékben befolyásolja a koncepciót, és annak értelmezhetőségét. A tiszta kommunikáció kézenfekvő eszköze a kortárs technológiák, kiegészítések alkalmazása, így elkerülhetők esetleges „építészeti hazugságok”. Az új épületeknek, építészeti elemeknek a városszerkezetbe is illeszkedniük kell – gondoljunk csak egy hellenisztikus vagy római városszerkezet összképére, organikus mivoltára, amelyet egy rossz arányú beépítés, aránytalan visszaépítés könnyen felboríthat.

Ebben a helyzetben kívánatos, hogy a romemlék és a kialakult városi struktúra valamint a korszellemet tükröző, új épület, vagyis a múlt és a jelen szője át egymást. Fontos, hogy ne alakuljon ki zárvány, a különböző korok egymásra épülésével, a hely élővé-tételével szervesüljön az emlék a heterogén városi szövetbe.

3. A CELLA SEPTICHORA MÚZEUMEGYÜTTES

SOPIANAЕ KIALAKULÁSA ÉS TÖRTÉNELMI SZEREPE

Pannonia provinciát a rómaiak hozták létre részben a mai Dunántúl, részben Ausztria, Horvátország és Szlovénia területén. A provincia történetét és topográfiáját is meglehetősen jól ismerjük. A kezdetben egységes provincia először a nyugati határvidéken, a Borostyánkő út mentén fejlődött számottevően, ahol a rómaiak a legkorábbi városokat (Emona, Savaria, Scarbantia) megalapították és jó minőségű kővel burkolt utakat építettek. Később, nem utolsó sorban határvédelmi és katonapolitikai okok miatt a Duna mentére helyeződött át a hangsúly és közben a provincia belső területei is nagyarányú fejlődésen mentek keresztül. A lakosság romanizálódott, a latin nyelv használata általánossá vált, az őslakosok átvették a római szokásokat és a római anyagi kultúrát.

A kis provincia földrajzi elhelyezkedése miatt sokszor került birodalmi szinten is fontos „szerepkörbe”. Hosszú ideig nehezedett teher a fontos dunai határszakaszra, amely arra volt hivatva, hogy feltartóztassa már a második századtól szórványosan, később rendszeresen jelentkező barbár támadásokat. Éppen e fontos stratégiai szerep és a nem elhanyagolható hatalmi harcok miatt a provinciát a késő római korban jelentősen átszervezték, és előbb két, majd négy részre osztották. (Pannonia Prima, Pannonia Secunda, Savia és Valeria) A római kori Pécs, azaz Sopianae, egy közepes méretű város ekkor, a Kr. u. IV. században játszott jelentős szerepet a provincia életében.

A már a II. század óta számon tartott kis városka a provincián áthaladó fontos kereskedelmi útvonalak találkozásánál alakult ki. Létrejöttében kedvező mediterrán jellegű éghajlatának és kiváló földrajzi elhelyezkedésének is szerepe volt. Sopianae városa minden bizonnyal a Kr. u. II. században emelkedett városi rangra, amikor Hadrianus császár több provinciális várost is érdemesnek tartott e státuszra. A város a Kr.u. III. század folyamán jelentős fejlődésen ment keresztül és a késő római korra már Pannonia meghatározó települése lett, s az újonnan létrehozott négy provincia egyikének, Valeriának közigazgatási központjává választották.

A provincia vallási életében is jelentős szerepet játszott a város. A Kr. u. IV. században a provinciában már szép számmal éltek főleg a keleti tartományokból bevándorolt keresztények. A keresztényüldözések (a Kr. u. III. század végén volt legerőteljesebb) után az illegalitásból magukhoz tért gyülekezetek nyíltan gyakorolták és hirdették hitüket, valamint a nagyobb városokban püspökségeket is alapítottak. E korai keresztények életét az írott források mellett főleg gazdag, elsősorban temetkezéssel kapcsolatos régészeti és építészeti emlékekanyagból ismerjük. Érdekes és máig megválaszolatlan tudományos kérdés, hogy vajon mennyiben járultak hozzá a keresztények Sopianae késő római felvirágoztatásához. Nem tudjuk, hogy azért költöztek-e ide a korai keresztények szép számmal, mert Sopianae jelentős település volt, vagy éppen az erős keresztény gyülekezet játszott szerepet a város megerősödésében.

A város történetéről a nagyon kevés írott forrásanyag mellett legnagyobb részben a régészeti kutatások eredményei, a feliratos kövek, a település és a temető régészeti maradványai vallanak.

A Mecsek alacsonyabb lankáin kelet-nyugat irányban épített településen (e tájolásban az uralkodó szélirány is szerepet játszhatott) laktak a város polgárai. A településtől északra a már kissé meredekebb terep alkalmasnak tűnt, hogy a temetőt itt alakítsák ki. Ez kissé eltér a klasszikus római gyakorlattól, amely szerint a temetőket a városból kivezető utak mentén találjuk, ugyanakkor gyakorinak mondható néhány késő római provinciális településen.

A város topográfiailag két részre tagolódik:

1. település: nagyjából kelet nyugati tájolással épített település a Mecsek lábánál, enyhén lejtős területen.
2. temető: A várostól északra a már kissé meredekebb terep alkalmas volt a holtak városa felépítésére. A sopianaei temető jellegzetessége ez, kissé eltérve az általános római gyakorlattól. A város földrajzi adottságai miatt nem a kivezető utak mentén, hanem a hegyoldal lankáin temették el a halottakat és építették memoriális kápolnáikat és egyéb szakrális épületeiket.

PÉCS-SOPIANAE ÓKERESZTÉNY TEMETŐJE- A VILÁGÖRÖKSÉG RÉSZE

Pécs-Sopianae ókeresztény temetőépületeinek együttese, mint római kori épületcsoport, 2000 óta a világörökség része. A Szent István téren és környékén található Kr. u. IV. századi ókeresztény temető 16 építménye, mint történeti, építészeti és művészettörténeti egység alkotja a világörökségi helyszínt.

A Kr. u. IV századból származó emlékek a műemlékek sajátos részét alkotják, mert részben föld felszíne alatt, részben a felszín felett található a mai belváros északnyugati részén. Sopianae - a római kori Pécs - temetője és annak épületei valamint több ezer sírja ezen a területen található viszonylag nagy területen. A temető sírjai és épületei felett ma a Székesegyház és a Püspökség épületei, múzeumok és más történelmi épületek, vendéglátó egységek, esetenként magánházak találhatóak. A szakrális, műemléki környezet kiváló védelmi övezetet biztosít a római kori épületeknek, sőt ennél többet is nyújt, mivel a védelmi övezet műemlékei maguk is műemlékek a római kor utáni történelmi korok építészeti hagyatékaik.

A világörökségi területet körülölelő védőövezet - a puffer zóna - területén, a sírkamrák közvetlen közelében és azok felett, védett műemléki környezetben, középkor- és újkori, valamint legújabb kori világi és szakrális épületek találhatóak.

Az ókeresztény temető épületei építészetiileg jelentősen különböznek egymástól. Az alaprajzi változatosság az újabb ásatások eredményeivel (az oktagonális alaprajzú V. számú sírkamra és a feltárás alatt álló XIX. számú sírkamra) egyre bővül. E változatosság érzékeltetése érdekében nagyon fontos, hogy lehetőleg minden épülettípust bemutassunk és amennyire lehetséges, az eredeti római kori szituációt is, azaz az épületek egymáshoz való viszonyát, a körülvevő sírokat, a valamikori járószíntet.

KUTATÁSOK A VÁROSBAN

A város régészeti kutatásának kezdete a XX. század elejére esik. A Postapalota építéskor, 1903-1904-ben kerültek elő a város egyik legfontosabb épületének, a helytartói palotának romjai. A húszas években végzett csatornázás, majd a gázvezeték építés során (a Rákóczi útra és az attól délre eső területekre koncentrálódva) előkerült leletek alapján a várost is igen hamar lokalizálták. Később a 60-as és 70-es években kapott újabb lendületet a régészeti kutatás, Részletesebb adatokat, bővebb információt először 1963-1964.-ben a MATÁV székház építéskor nyertünk nem csak az épületekről, de a városszerkezetről is. A 80-as évektől gyakran mondható belvárosi tömb rehabilitációval és a foghíjbeépítésekkel járó rendszeres leletmentések következtében újabb eredmények születtek. A belvárosi gázvezeték csere, csapadékcsonna építés és egyéb földmunka a régészeti leletek és sírok százait hozta felszínre a temetőben és a város területén is.

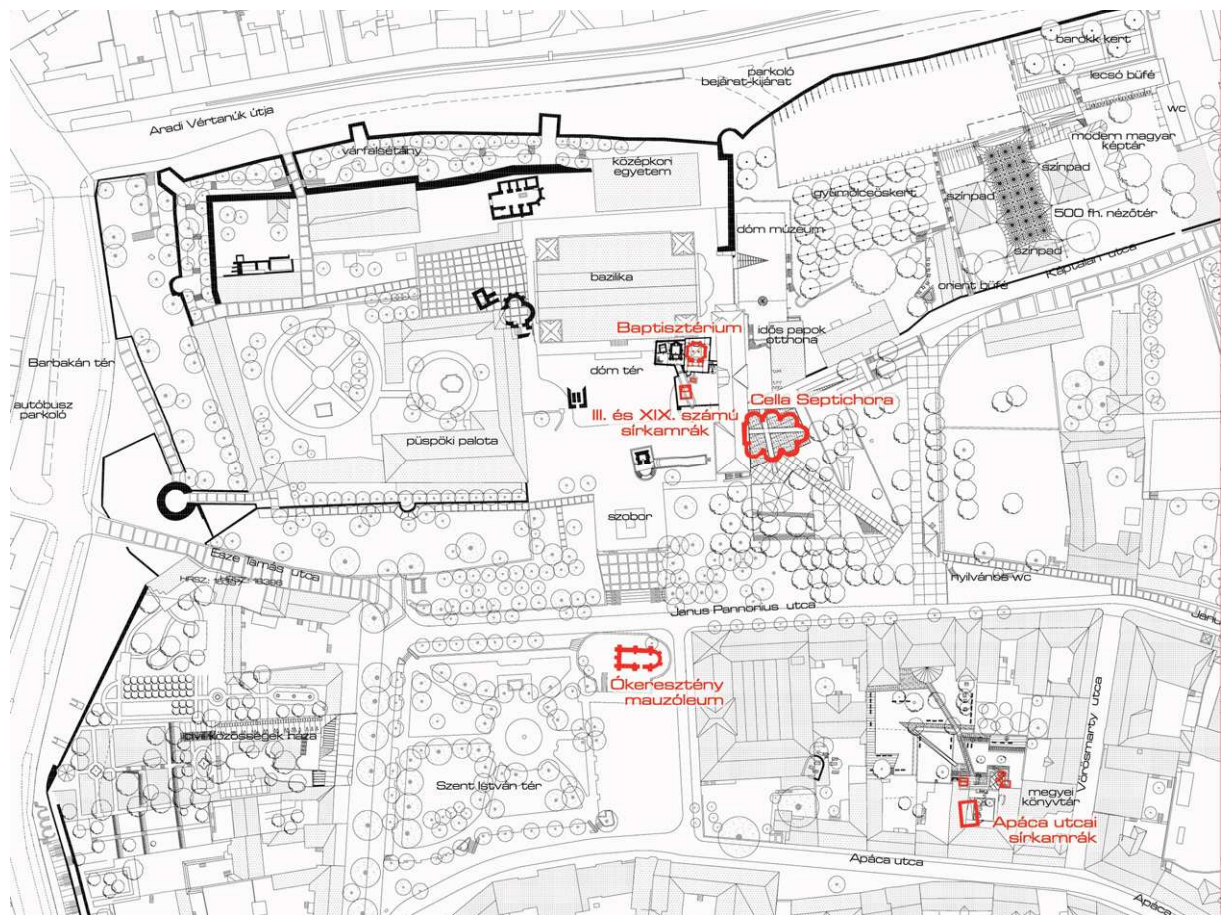
A Gosztonyi Gyula vezette ásatás 1939-ben

E leletmentések eredményeként egyre világosabban kirajzolódott a település topográfiája. Különösen figyelemre méltó eredményeket hozott a Citrom utcában és Jókai utcában, valamint a Rákóczi út déli oldalán végzett évtizedes leletmentő tevékenység, amelyet Kárpáti Gábor végzett. Előkerültek a korai település épületei, késői fürdők, középületek, a város utcáinak részei és a rég óta keresett késő római kori városfal egy hosszabb szakasza is.

Az elért eredmények ellenére a polgárváros régészeti kutatásra továbbra is az a jellemző, hogy tervezett ásatások hiányában csak a megelőző feltárások eredményeire támaszkodhat a kutatás.

A város történetének bemutatása nem tart lépést a temető helyreállításával. A feltárt kisebb nagyobb épületek falai kevésbé látványosak, mint a festett sírkamrák, jöhetnek egyenlő tudományos fontossággal bírnak. Az a tény sem kedvezett a konzerválásnak, hogy a leletek épülő házak alapozásakor kerültek elő. Ezért kialakult egy máig is tartó és minden bizonnyal megszüntethetetlen aránytalanság a temető és a város bemutatott műemlékei között. Mára már 20-nál is több sírkamrát ismerünk, amelyek túlnyomó többsége látogatható is. A polgárváros területén alig találunk helyreállított romokat, a római épületek, vagy a városfal helyét csak burkolat jelekkel szemléltették.

A régészeti kutatások napjainkban is folynak a város és a temető területén is, tovább gazdagítva ismereteinket. A folyamatos belvárosi fejlesztések várhatóan további régészeti kutatásokat és egyben a történelmi ismeretek további gyarapítását is jelentik.

A CELLA SEPTICHORA RÖVID KUTATÁSTÖRTÉNETE

A Cella Septichora Sopianae késő római ókeresztény temetőjének régóta ismert épülete, az egyik legjelentősebb pannoniai szakrális építmény, amelynek teljes feltárására csak ez év tavaszán került sor. „Mostoha sorsát” kedvezőtlen elhelyezkedésének köszönhető. Nyugati záró fala a plébánia épülete alatt található, északi és keleti része a Káptalan utca alatt van, 6-7 méter mélységben. Nincs még egy olyan épület a magyar régészetben, amelynek feltárására oly sok tervet szőttek volna, és amelynek feltárása régész generációk álma volt évtizedeken keresztül.

Kutatásának izgalmas története a XX. század 20-as éveiben kezdődött: A Cella Septichorát 1927-ben fedezték fel és bár sejtették a lelet jelentőségét, feltárására mégsem került sor. A belvárosban akkortájt végzett csatornázási munkák során sok régészeti lelet és épületmaradvány került felszínre. A temető területén a Káptalan utca vízmentesítése során akadtak rá egy félköríves falra, amelynek jelentőségét akkor nem ismerték fel, ezért tudományos megkutatásának igénye fel sem merült. Ez egyébként igen meglepő, hiszen addigra már a késő római temető több épülete is ismert volt.

A Káptalan utcától nem messze, gyakorlatilag annak folytatásában a plébánia bejárati bolthajtása mögött található a Péter-Pál sírkamra és a III-IV. festetlen sírkamra. A Cella Trichora már 1922-ben előkerült, sőt a Korsós (II. számú) sírkamra is ismert volt már a XVIII. század vége óta. Ez szintén a Cella Septichora közvetlen közelében található, annak a pincének a másik oldalán, amely a hétkaréjos kápolna nyugati falával határos.

Mivel a félköríves fal megtalálását akkor nem követte régészeti kutatómunka, kis időre az egész Septichora feledésbe merült a régészettudomány számára. 1938-ban azonban nyilvános illemhely építését határozták el a Sétatéren, a mai KIOSZK közelében. Ez soha nem valósult meg, mert a földmunkák során a Cella Septichora ismét előkerült. 1938-1940-ben Török Gyula és Gosztonyi Gyula régész irányításával tárták fel ezt a nem csak Pannoniában, hanem az egész Duna-vidéken egyedülálló alaprajzú hét karéjos temetőkápolnát, a kor színvonalának megfelelő régészeti feltárással. A munkáról teljes régészeti dokumentáció sajnos nem maradt fenn.

A Septichorát kutatóárokokkal kutatták meg, a feltárás nem terjedt ki az egész épületre. Az árkok egyrészt követték a falakat az alaprajz tisztázása érdekében, másrészt adtak bizonyos információt az építmény belsejéről is. A két ásatási szezonon keresztül folyt munka eredményeként kirajzolódott a kápolna alaprajza, szerkezete és méretei. A hétkaréjos temetőkápolna feltárásának 1940-ben pénzügyi nehézségek vetettek véget, de a tudományos eredményekről az ásatók több közleményben is beszámoltak. Az építmény 22 m hosszú és 17 m széles, a falak helyenként 1.5 m magasságig fennmaradtak és kb. 90-120 cm szélesek. A hét egyenlő méretű karéj kelet-nyugat irányú tengely mellett helyezkedik el, szimmetrikusan.

A falakon vakolatnyomokat találtak és a betöltésben előkerült festett vakolatdarabok alapján az sem kizárható, hogy a Septichora egyes részei festettek voltak. Az ásatáson tetőszerkezetre utaló nyomok nem láttak napvilágot, ezért a lefedés módjára csak hipotézisek vannak. Lehetséges, hogy a központi térnek sík fatödémmel tetteje volt, az oldalkaréjokat félgömb alakú boltozat fedte. Az sem tisztázódott végérvényesen, hogy volt-e cubiculum a Septichora alatt, de az alaprajzi analógiák alapján ez nem valószínű. Az apszisos építészeti alaptípus egyébként az ókeresztény és szakrális építészetben nem ritka, hatszögű, sőt nyolc- és kilencapszisos építményekre is találunk példát.

A feltárás során a cella Septichora betöltésében nagy mennyiségű építési meszet találtak. Ebből arra következtettek az ásatók, hogy a kápolnát a római korban nem fejezték be. Más vélemények szerint a középkor folyamán a Septichora építőanyag raktár volt. A betöltésben az épület felett sírokat tártak fel és nem messze a déli külső oldalfaltól is. Ez nem volt meglepetés, ugyanis a sopianaei temetőre jellemző, hogy egy-egy nagyobb építmény körül egyszerűbb föld és kősírok találhatók.

Az épületen belül a feltáráskor nem találtak sírokat, ami alapján feltételezték, hogy a Cella Septichora nem volt temetkezési hely és nem is építették át azzá, mint pl. az Apáca utcában feltárt temetőkápolnát. Az épület datálása nem egyértelmű, legkorábban a IV. század legvégén épült, de lehet, hogy még ennél is később, a Kr. u. VI. században.

A Cella Septichora anyagi okok miatt félbe maradt feltárása olyan fontos megválaszolatlan kérdéseket vetett fel, amelyek miatt az újbóli feltárás ügye tulajdonképpen soha nem került le a napirendről, de szintén anyagi és koncepcionális okok miatt mindig háttérbe szorult. A Septichora az egyik legfontosabb pannoniai szakrális építmény, ezért a kutatók előtt régóta nyilvánvaló volt, hogy minden a késő római temetőt érintő, átfogó kutatási és rekonstrukciós tervben prioritást kell élveznie.

A Cella Septichora bemutatásánál - helyzetéből adódóan, hiszen falai részben a püspöki levéltár épülete alá nyúlnak – fel sem merülhetett a rekonstrukció kérdése. Hiteles rajzok, tervek, analógiák sem álltak rendelkezésre, ezért a feltárt romépület didaktikus bemutatása volt az egyetlen lehetséges megoldás. Az épület egyediségét amúgy is a hétapszisos alaprajzi forma adja, amelynek formája és méretei a didaktikus helyreállításnál is jól érzékelhetők. Az építményről készült rajzok (Gosztonyi Gyula rekonstrukciós rajzai) és a rekonstrukciós modell is csak feltevésen alapuló hipotézisek, nem fogadhatók el minden fenntartás nélkül.

Az első perctől mindannyiunk számára nyilvánvaló volt, hogy a Cella Septichora kiemelkedő szerepet játszik az ókeresztény temető-együttesben. Központi szerepe vitathatatlan mert:

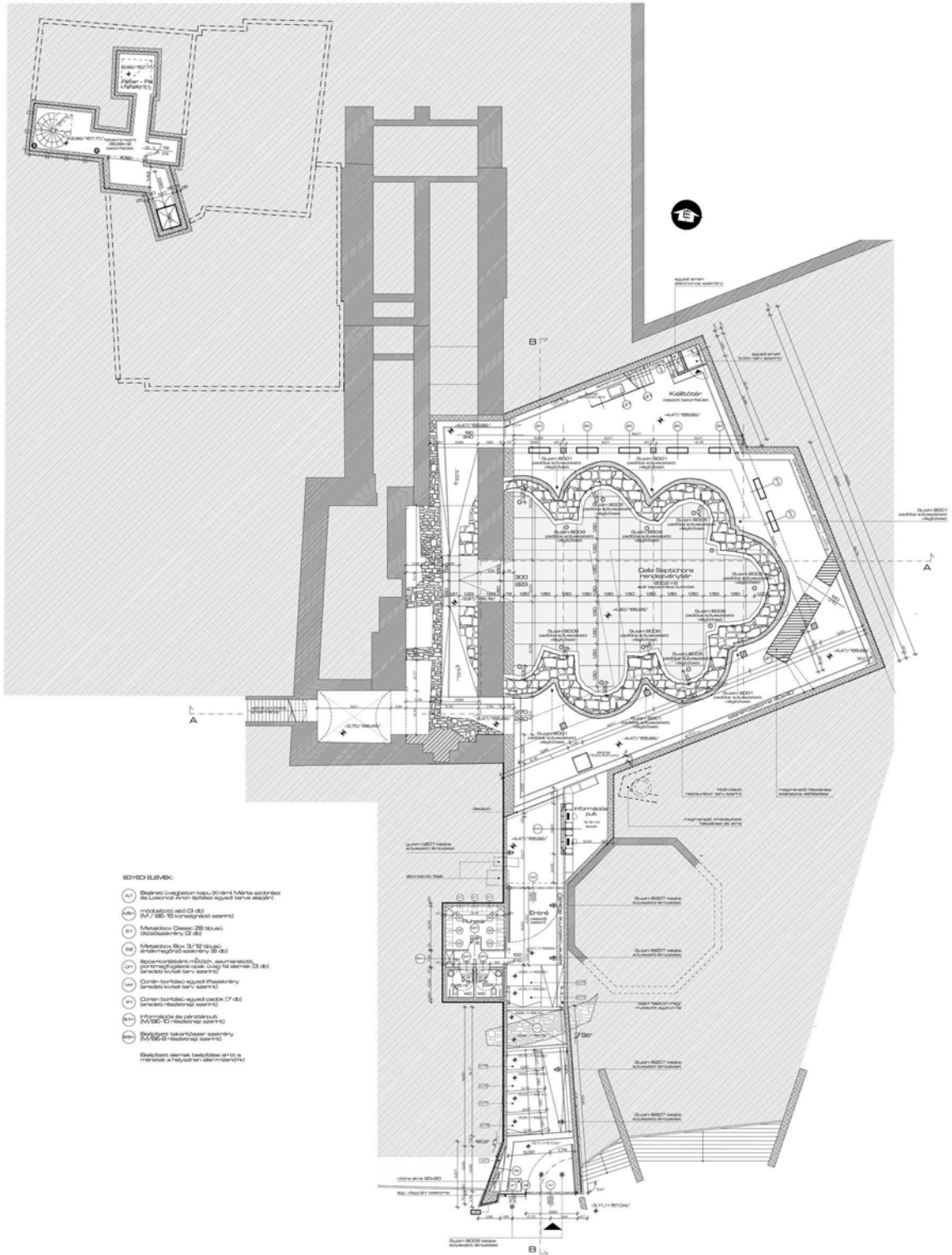
- a temető-együttes hétkaréjos épület régészeti és kultúrtörténeti szenzáció.
- topográfiai helyzete alkalmassá teszi, hogy a világörökségi együttes középpontja, mérete pedig, hogy információs centrum legyen.
- kiválóan alkalmas az építészeti koncepció fő elvének megtestesítésére: úgy bemutatni az ókeresztény temetőt, hogy mindenki számára világos legyen, hogy a valamikori nekropolisz a napszinten terült el.
- régészeti feltárása (mivel az 1939-es csak részleges volt) további értékes, netán szenzációs anyagot tartalmazhat.

Ennek tudatában láttam neki 2003 szeptemberében a koncepcióterv megalkotásának, illetve ezt szem előtt tartva készültek el a következő (engedélyezési és kiviteli) tervfázisok is.

TERVEZÉSI FÁZIS

Koncepció

A Cella Septichora Idegenforgalmi Központ megalkotása nem csupán a Magyarországon egyedülálló sírépítmény feltárására és bemutatására irányult. A cél egy olyan komplexum létrehozása volt, amely múzeumként egyrészt összekapcsolja a pécsi ókeresztény necropolisz eddig izolált sírépítményeit, másrészt információs, tudományos, kulturális központ jellegénél fogva ellátja az egész világörökségi központ szerepét.

A feladat meglehetősen egyedinek mondható, hiszen egy olyan műemléki együttes bemutatásáról van szó, melyről gyakorlatilag alig-alig voltak konkrét adataink. A tervezési terület szinte egészét feltáratlannak kellett tekintenünk, így egyedül azt a régészeti hatástanulmányt vehettük alapul a terv készítésénél, mely egy 1939-es részleges feltárás alapján készült. Viszonylag pontos információval egyedül a XIX. számú sírkamra körülötti, már részben feltárt térről rendelkezünk.

A helyszíni adottságok alapvetően határozták meg a tervezési folyamatot, hiszen a műemléki környezetbe illeszkedő, nem hivalkodó, mégis jelentőségének megfelelő színvonalú épületet kellett létrehozni. Fontos szempont volt, hogy a kialakult képbe nem illő burkolatok, lámpatestek, utcabútorok és meglévő térstruktúra problémáit is kezelni kell.

A bejárat elhelyezésének meghatározásánál figyelembe vettük azt a térstruktúrából, illetve domborzati morfológiából adódó szerencsés helyzetet, hogy a Sétatér jelenlegi szintje alig van feljebb, mint a Cella Septichora vélt nívója. Ez azért is szerencsés, mert a gyalogosok és turisták szempontjából ez a legforgalmasabb útvonal. Így többszörösen is indokoltá vált a múzeum lejáratának a Kioszk épülete mellett való elhelyezése.

A térszerkezet struktúráját nem szerettük volna alapfelvetéseiben megváltoztatni, hiszen ez Pécs közkezdvelt helye. Azonban az engedélyezési terv alapján vázolt funkcionális változtatások, miszerint a rendezvényter másol kapjon helyet, hangsúlyosabb kertészeti beavatkozásokat eredményezett. Ez a teljes térburkolat, az utcabútorok, a lámpatestek, és a növény állomány részleges cseréjét jelenti. Az egyetlen markáns beavatkozást tehát, a Kioszk előtti lépcsősor és terasz átalakítása és a múzeum bejárat kialakítása jelentené.

A koncepció elsődleges szempontja, hogy a látogató az építménybe érve az ókeresztény nekropoliszban érezhesse magát. Így indokoltnak éreztük a már látogatható sírkamrák (Korsós, Péter-Pál), a Baptisztérium és az újonnan feltárandó emlékek földalatti összekapcsolását. Illetve fontosnak tartottuk még, hogy a látogató számára a föld alatt is egyértelművé váljon, hogy az egykori térszíntén áll. Így alakult ki a Cella Septichora feletti, a térszíntet is lényegesen meghatározó, attraktív üvegszerkezet.

A bejárat épület

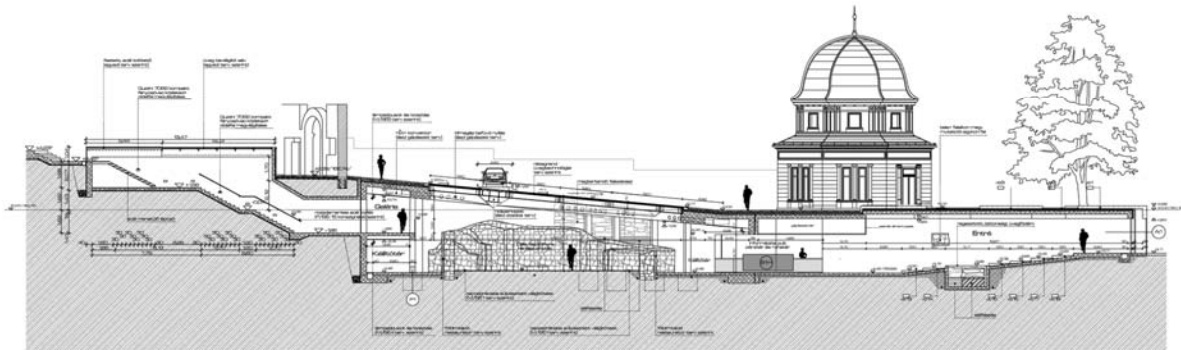
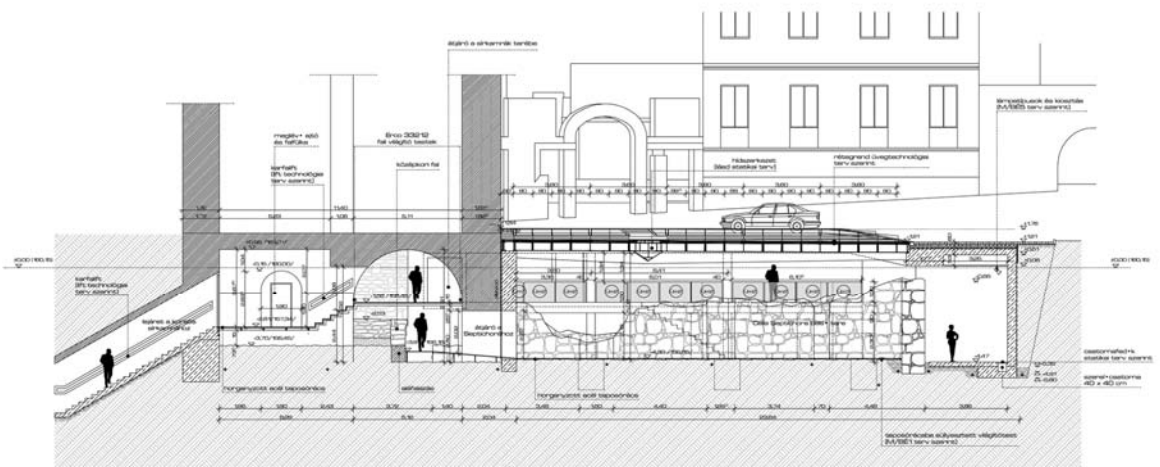
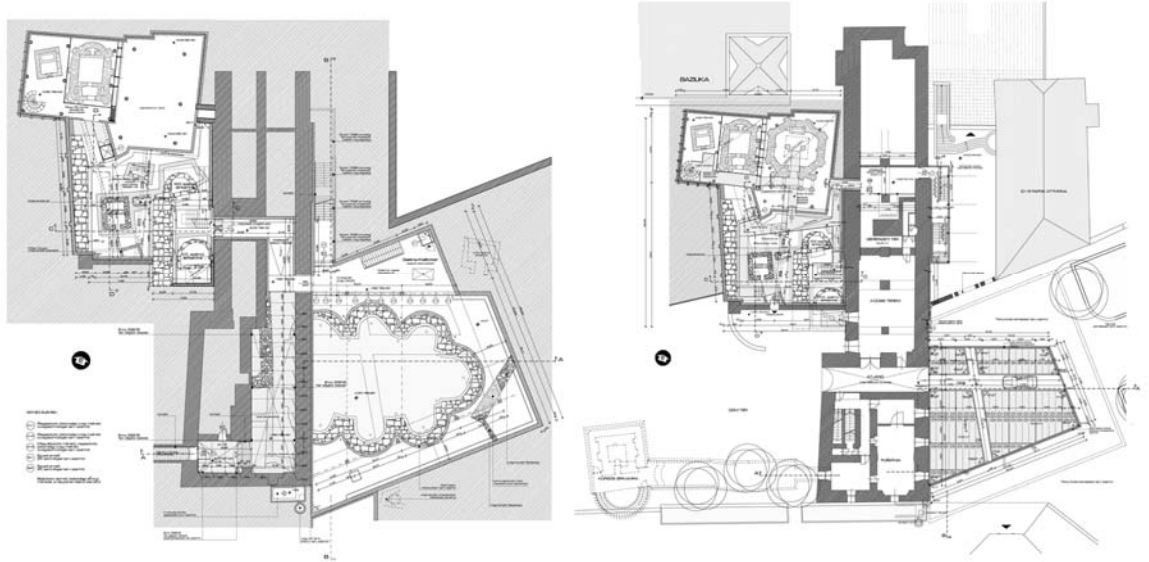
Megfogalmazásánál visszafogott ám erős szimbolikájú, szoborszerű építményben gondolkodtunk. A sétatér felől hangsúlyosabb bejárat tömeg fokozatosan az emelkedő terepbe simul. A homlokzaton megjelenő hatalmas kapuszerkezet, méreteinél fogva igyekszik a mögötte feltároló emlékek jelentőségét reprezentálni. A hosszú bejárat folyosó, szívó hatást kelt, a földemen kiképzett hasíték is erre igyekszik ráerősíteni. A külső megjelenésnél is fontosnak éreztük az ókeresztény szimbólumok alkalmazását, így jött létre a bejárat tetején és déli homlokzatán megjelenő vízfelület, vízesés.

Cella Septichora tere

A tervezésénél a leglényegesebbnek azt elvet tartottuk, hogy a védőépület olyan észrevétlenül bújjon meg a környezetében, amennyire csak tud, visszafogottságával, minimalizmusával semleges háttérrel adjon a valóban figyelemreméltó építménynek. (Itt volt a hatalmas lehetőség, hogy a már korábban, a katolikus iskolaközpont tornacsarnokának tervénél felmerült elvet, az "anti-épület" ideáját átültessük a gyakorlatba.) A belső falaknál is a látszóbeton felületekre esett a választás, amely színével és viszonylag strukturálatlan felületével homogén környezetet biztosít a hétkaréjos építmény számára.

A tér kialakításánál fontos szempont volt hogy ne csak, mint védőépület működhessen, hanem egyéb rendezvények, események (előadások, kisebb konferenciák, akár esküvők) megrendezésére is alkalmas legyen.

A tér felett megjelenő üvegfüdém elsődleges célja, hogy a látogató számára egyértelművé tegye, hogy a Cella Septichora szintje az egykori napszinten volt. Ugyanakkor pedig, igyekeztünk olyan építészeti, mérnöki attrakciót létrehozni a méltó módon képviseli a világörökségi helyszínt, mégsem felel a környezetével.

A tér északi oldalán a terepadottságokból adódóan kialakuló galériaszint további lehetőséget ad a tér használhatóságára. Az eredeti terepviszonyokból következően erről a szintről sétálhatunk át a Dóm tér alatt elhelyezkedő Sírkamrák terébe.

Plébánia alatti tér

Az eredeti terveken ez az épületrész lett volna a múzeum központja, itt kapott volna helyet a pénztár, a központi információ és a ruhatár funkció. Ezt a funkciót a tér épületegyüttesen belüli központi helyzete indokolta. A Korsós sírkamra korábbi előterének hangulatára alapozó két szint magas téglaboltozatos tér kiválóan alkalmas lett volna egy központi információs tér szerepére. Az itt található a vizesblokkban nyílt volna lehetőség a nagyobb létszámú csoportok számára is a zavartalan felfrissülésre.

Ez év elején, a régészeti feltárások eredményeképpen azonban a plébánia alatti tér szinte teljes hosszában egy középkori falszakasz került elő, amit a régészek megőrzésre és bemutatásra alkalmasnak ítélték. Ez felborította az addigi koncepciót. Az információ és pénztár funkciónak új helyet kellett találni, ami végül a bejárati épület és a Cella Septichorát bemutató nagy múzeumtér találkozásánál került elhelyezésre. És hogy milyen is a sors: az információs és pénztárpult – sőt még a vizesblokk is - bár kevésbé impozáns térben, de utólag értékelve a dolgot, funkcionálisan jobb helyre került.

A középkori fal miatt a két szint magas térbe mégis bekerült egy acél szerkezetű fűdém, taposórács járőfelülettel, ami egyrészt nem nyomja agyon a teret, másrészt a felső szintről is láttatni engedi a térbeli helyzetet, ezzel is segítve az érthetőséget. A fűdém amúgy is kb. a Korsós sírkamra eredeti lejáratainak szintjére került, megkönnyítve ezzel a már meglévő szerkezetek, lépcsők további használhatóságát.

A Cella Septichora galéria szintjéről a Plébánia terének galériájára érkezünk, innen érhetjük el a Sírkamrák terébe vezető folyosót.

Sírkamrák tere

Az egykori Möller-folyosó alatt fekvő tér megkutatása után egyértelművé vált, hogy érdemes ezt a teret is bemutatni a nagyközönség számára. A már ismert III. számú sírkamra és a római kori sír mellett újonnan előkerült a XIX. számú és a XX. számú új sírkamra illetve két középkori falszakasz.

A tér centrumába helyezett pillérein nyugvó törtsíkú vasbetonfüdémre az eredeti terepviszonyok visszaállítása miatt volt szükség, amely szintén érdekes egyedi térélményt eredményez. Az így kialakult tér szervesen kapcsolódik be a Péter-Pál sírkamra és a Baptisztérium védőépület egységébe, annak felhasználja meglévő adottságait, vagyis a már kialakult didaktikailag helyes szintekhez igazodva hoz létre egy jól átlátható, bejárható rendszert. A meglévő csigalépcsőn kívül a mozgássérültek és idősek számára egy egyedi emelőszerkezetet terveztünk be ami számukra is lehetővé teszi a múzeum teljes bejárását. Az építészeti koncepció fontos része volt, hogy ebben a térben a látogató úgy érezze, hogy ő maga fedezi fel a sírkamrákat. Az egykori térszinten, a romok között sétálhat, majd a legfelső szintre érve a függesztett hídrendszerrel tekinthet vissza a sírépítményekre.

Az épületegyüttes végigjárása után a múzeumlátogatás a Dóm kőtárban folytatódhat, így - fenntartván a történeti kontinuitást - az ókeresztény emlékek után a középkori pécsi hagyatékot bemutató múzeumba vezetjük a látogatót.

---

*KIVITELEZÉSI FÁZIS**Tervmódosítások a régészeti feltárások után*

Az ásatást végző régészek az eredeti határidőhöz (2005. november) képest közel fél év késéssel, ez év március-áprilisában adták át a területet a kivitelezőknek. A folyamatos régészeti feltárással párhuzamosan azonban már januárban megkezdődött az eredeti – és mivel a tervezéskor nem rendelkezünk elegendő információval –, több helyütt feltevésen alapuló tervek módosítása. A tervmódosításokat eleinte háromfősre csökkent csapatunk készítette, később a helyszíni művezetések és a tervmódosítások is rám hárultak.

A kiviteli tervfázisban – a munka volumene és kényes volta miatt – heti rendszerességű kooperációkra, helyszíni szemlékre volt szükség, amelyek után szinte hetente kisebb-nagyobb módosításokat kellett az eredeti terven végrehajtani. Eredeti koncepcióból nagyrészt mindent sikerült megtartani, néhány helyen azonban komoly módosításokra volt szükség. A legtöbb „gondot” az évszázadok során, koronként egymásra épült falak, falrészletek megtalálása okozta, amelyek néha nagyon megnehezítették a koncepció konzekvens végigvitelét, és a tiszta funkcionális működés, például a bejárési útvonalak logikus kialakítását. Ilyenkor újra és újra a helyzet újraértékelésére, új megoldások kialakítására kényszerültünk. A bemutatni kívánt falszakaszok miatt funkciók kerültek más helyre (pl. információ és pénztár, vizesblokkok), illetve bejárési útvonalakon kellett változtatni, nemegyszer új épületrészek kialakítására is kényszerültünk.

Egy ilyen léptékű és jelentőségű feladatnál, egy ilyen „történelmileg túlzásfolt” környezetben azonban számítani kell arra, hogy az ember olyan történeti-kulturális szempontból fontos leletre bukkan, amelyik bemutatásra mindenképpen érdemes. Ez a helyzet az építésztől folyamatos helyzetértékelést és improvizációs készséget követel. Néhány esetben azonban a projektben szereplő feleknek (építésszek, régészek, muzeológusok, kivitelezők) kompromisszumot kell hozniuk olyan tekintetben, hogy a prioritásokat meg tudják fogalmazni, és bizonyos dolgok bemutatásáról le tudjanak mondani a tiszta koncepció és a közérthető bemutatás érdekében.

A Septichora terében meghagyni kényszerültünk például egy olyan török kori falszakaszt, amely a régészet számára tényleg fontos információkat hordoz, a korok egymásra rétegződését mutatja be. *In situ* bemutatásának módja azonban - szerencsétlen helyzete kapcsán - a látogatót valószínűleg összezavarja, nem segíti a Septichora egyedi karakterének érvényre jutását, az épület funkcionális működését és használhatóságát viszont tönkreteszi. Fenn tartásaim vannak továbbá a mesterségesen visszaépített talajformák hitelességét illetően is.

A XXI. századi múzeumi igények jegyében az épületegyüttesbe egy audiovizuális, interaktív kiállítást terveztünk, ami érintőképernyős monitorokon, vetített filmekben és hanganyagokon, az ókeresztény temető virtuálisan felépített számítógépes, és mozgó papírmodelljén keresztül hozzájárul a látott információk megértéséhez és az élmény befogadásához. A kiállítási anyag már részben elkészült, az ennek technikai hátterét jelentő berendezések még beszerelés előtt állnak, de reményeink szerint a végső átadás időpontjára minden elkészül, és az első látogatók már teljes

Az épülettel az „intelligens ház” mintapéldáját kívántuk megalkotni, ahol - a jegykezeléstől kezdve, a térfigyelésen át, a hibák észleléséig - mindent számítógép irányít. A kivitelezési fázisban - elsősorban a feszített tempójú kivitelezés és anyagi okok miatt - sajnos sok mindent, például az „intelligens ház” gondolatát is fel kellett adnunk, ennek ellenére azt gondolom, hogy az ókeresztény emlékek XXI. századi bemutatását sikerül magvalósítanunk és Pécs történelmi belvárosában egy olyan épületegyüttes születik, amely méltó a világörökségi státuszhoz.

fotók: Szentendrei Antal

Az V. sírépítmény (Baptisterium) bekapcsolása a múzeumegyüttesbe

A Cella Septichora Idegenforgalmi Központ projekt 2004-es megindulása új fejezetet nyitott az V. számú sírkamra (Baptisterium) történetében is. Tervünk alapvető koncepciója az ókeresztény necropolis épületeinek földalatti összekapcsolása, egy összefüggő, teljes egészében bejárható múzeum létrehozása volt. Megindult a Baptisterium, a Péter-Pál sírkamra és a múzeum új, több kisebb sírkamrát tartalmazó terének összekapcsolása és integrálása a Cella Septichora köré szerveződő Idegenforgalmi Központba.

Ennek egyik fontos eleme volt az egykori temető különböző szintjein levő sírépítmények összekapcsolása, egy látogatók számára végigjárható múzeumi útvonal megalkotása. Ezt egy tereket összekötő, függesztett acél híddal oldottuk meg, amelyik mindegyik sírépítményhez közel engedi a látogatót. A Sírkamrák terében tervezett hídrendszert a Baptisterium terén is átvezettük bevonva azt a múzeumegyüttes bejárasi útvonalának folyamatába. A híd egy szakasza a nyolcszögletű építmény tere fölé is benyúlik, a híd végéről egy 9 m²-es üvegfödémén át gyönyörű felpillantást engedve a Dóm dél-keleti tornyára. Bár a híd egyes rész megoldásai (az eredeti bejárat tengelyében, a narthex felett vezetett híd) régész körökben viharokat kavartak, a híd már megépült szakasza jól működik, amit a 2005-ben átadott Baptisterium ünnepélyes megnyitója utáni elismerések is igazolnak.

Már a pályázati anyagunknál fontosnak tartottuk, hogy a világörökségi helyszín turisztikai vonzerőfejlesztésénél - ami egyébként a ROP pályázat nevében foglalt célja is volt - a tervezés ne álljon meg az egyes objektumok falánál, hanem a világörökségi helyszínt komplex módon kezeljük. Ez kibővíti az építészeti feladatot urbanisztikai léptékű feladattá, és ez avatja a védett örökségi objektumok léptékéből világörökségi helyszínné a területet. Az Északi és Nyugati várfalsétány, illetve a Sétatér Barbakán és Széchenyi tér közötti szakaszának elkészülte is ezt, a feladat városi léptékű kezelését hivatott szolgálni.

A 2004-ben megnyert regionális operatív pályázatunk (ROP) sikere, a másfél milliárdos beruházási lehetőség egy kicsit felgyorsította álmaink megvalósulását, sőt kötelezett bennünket a projekt 2006 végi befejezésre. Pillanatnyilag az átadás előtti utolsó hetekben járunk, és úgy látszik, hogy a feladatokkal időre elkészülünk. Az építészeti együttes elkészülte minden bizonnyal jelentős előrelépést jelent majd a világörökség további akkreditációjában, és az idegenforgalmi vonzerő első számú szenzációja születhet meg, amely a jelenlegi turista forgalom többszörösét jelentheti a város, a régió, az ország számára.

4. tézis

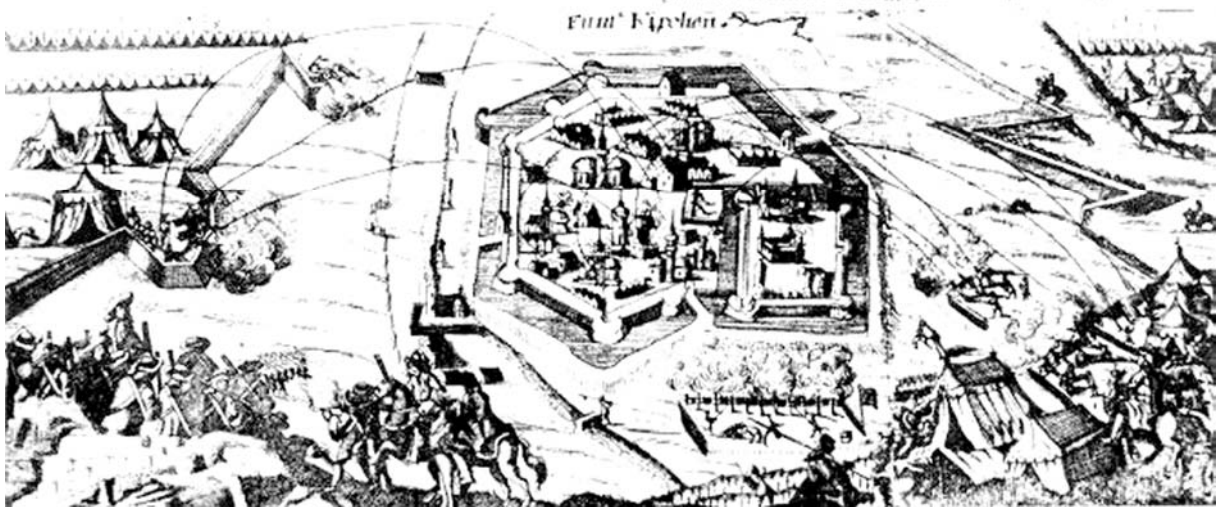
A helyreállítások során nehéz olyan megoldást találni, amely mind régészeti, mind építészeti, mind társadalmi, mind piaci szempontból megfelelő. Egy régészeti vagy történeti kiállítás koncepciója sokféle elgondoláson alapulhat, de a látogatói szempontokat egyenrangúan kell kezelni a történeti-kronológiai és a muzeológiai-szakmai szempontokkal. Egy tervezés során kompromisszumokat kell kötni a tiszta építészeti kommunikáció érvényre jutása érdekében, hogy a ház tényleg azt a szellemiséget és információt hordozza, amelyet segíti az érthetőséget és az élmény befogadását. A koncepciót gyengítő, kevésbé fontosnak ítélt régészeti leletek bemutatására egyre inkább a virtuális építészet adta lehetőségeket kellene alkalmazni, amely a XXI. századi múzeumlátogató igényeire számítva, közérthető, érdekes módon mutatja be a fontosnak tartott leleteket, anélkül, hogy a koncepció vagy a használhatóság sérülne.

40. Pécs égése 1664-ben. Egykori metszet

41. Pécs ostroma és felgyújtása 1664-ben. Egykori metsz

GYAKORLATORIENTÁLT MŰEMLÉKVÉDELEM

MŰEMLÉKVÉDELMI OKTATÁS - MŰSZAKI ÖRÖKSÉGVÉDELEM

A egyetemi diplomám témaválasztásától kezdődően komolyabb érdeklődést mutattam a műemlékvédelemmel, örökségvédelemmel kapcsolatos feladatok iránt. Ezt követően úgy alakult, hogy különösebb erőfeszítés nélkül is szinte folyamatosan megtaláltam a műemlékvédelmi munkák. Ha pedig alkalmam volt országos vagy nemzetközi pályázatokon részt venni, akkor is előszeretettel választottam ilyen témájú pályázatot.

Az egyetemen DLA tanulmányaim megkezdését követően Dr. Szabó Pál professzor asszisztense lettem, aki akkor a Würzburg-i és a Dortmund-i egyetemek után, Bachman Zoltán meghívására néhány évig nálunk tanított. A professzor – műemlékvédelmi szakember és épületfizikus lévén - erős építészettörténeti alapokra helyezett, de alapvetően műszaki jellegű műemlékvédelmet oktatott, és diákokkal igyekezett megértetni a gyakorlati módszerek ismeretének fontosságát. A három féléves tantárgy építészettörténeti-anyagtani alapozó félévből, majd a második félévben erős műszaki műemlékvédelmi oktatásból és végül egy gyakorlati félévből állt, amelynek keretében a hallgatók valamilyen élő feladatot oldottak meg. Többnyire egy pécsi műemlék épület (pl. Régészeti Múzeum, Szent Mór Katolikus Iskola főépülete, Jakováli Hasszán dzsámi, stb.) állagfelmérési dokumentációját készítették el, vagy helyreállítási és bemutatási terveket készítettek földből feltárt romemlékekhez (pl. kővágószőlősi római kori villa, a pécsi török fürdő, vagy egy visegrádi római kori őrtorony).

ÉLŐ FELADATOK AZ OKTATÁSBAN

A professzor mellett több kisebb magyarországi és határon túli állagfelmérési munkában vettem részt, folyamatos nemzetközi elfoglaltságai miatt pedig először csak gyakorlati órákon, később előadásokon is több ízben helyettesítettem. Az oktatási feladatok mellett volt szerencsém valós műemlékvédelmi munkákban is részt venni, mint például a nagybecskereki református templom állagfelmérése, vagy mestermunkám, a Cella Septichora Idegenforgalmi Központ épületegyüttesének tervezése és kivitelezése. A munkák során alkalmam volt az örökségvédelmi folyamatok szereplőivel együtt dolgozni, és nagyon sokat tanultam ezekből a közös munkákból.

Nagyon fontosnak tartom, hogy az erős elméleti oktatás mellett a diákok gyakorlati tapasztalatokat is szerezzenek, élő feladatokba nyerjenek betekintést. Hallgatóimat gyakran viszem ki az éppen aktuális munkák helyszínére és a gyakorlati feladatok kiválasztásánál is a valós feladatok kerültek előtérbe. Az örökségvédelmi munkák révén a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Pécsi Regionális Irodájával jó kapcsolat alakult ki, ráadásul az ott dolgozók közül többen nálunk végeztek építészként.

Ennek az együttműködésnek a jegyében diákjaim több pécsi műemlék épület állagfelmérését készítették el. Ebben a félévben a Műemlékvédelem III. tantárgy keretében a hallgatók Pécs történeti belvárosi utcáinak homlokzatzelmérését végzik, és homlokzati színdinamikai terveket készítenek a történeti belváros legfrekvenciáltabb utcáiról. Ez jó előtanulmány lehet a 2010-es Európa Kulturális Fővárosa (EKF) címet elnyert város előkészületi munkáihoz.

TÉZISEK

A városi szövetben megtalált romemlékek esetében fontos szempont a műemlék és a kortárs városi szövet viszonya, hiszen ez nagymértékben befolyásolja a koncepciót, és annak értelmezhetőségét. A tiszta kommunikáció kézenfekvő eszköze a kortárs technológiák, kiegészítések alkalmazása, így elkerülhetők esetleges „építészeti hazugságok”. Az új épületnek, építészeti elemeknek a városszerkezetbe is illeszkedniük kell – gondoljunk csak egy hellenisztikus vagy római városszerkezet összképére, organikus mivoltára, amelyet egy rossz arányú beépítés, aránytalan visszaépítés könnyen felboríthat.

Ebben a helyzetben kívánatos, hogy a romemlék és a kialakult városi struktúra valamint a korszellemet tükröző, új épület, vagyis a múlt és a jelen szője át egymást. Fontos, hogy ne alakuljon ki zárvány, a különböző korok egymásra épülésével, a hely élővé-tételével szervesüljön az emlék a heterogén városi szövetbe.

A szervesen kialakult, heterogén történelmi városmagokban, műemléki környezetekben létesítendő új épületek elhelyezésének egyik ideális eszköze - ha megvalósítására a morfológiai viszonyoknak köszönhetően mód van - hogy „nem házszerű” épületeket hozunk létre, a kialakult beépítést minél kevésbé megzavarva. Ennek jó eszköze lehet a földalatti építészet, egyfajta „anti-építészet” azaz a városszerkezettől vertikálisan elhatárolt, ezáltal jól kommunikált, mai építészeti elemek felhasználása.

A helyreállítások során nehéz olyan megoldást találni, amely mind régészeti, mind építészeti, mind társadalmi, mind piaci szempontból megfelelő. Egy régészeti vagy történelmi kiállítás koncepciója sokféle elgondoláson alapulhat, de a látogatói szempontokat egyenrangúan kell kezelni a történelmi-kronológiai és a muzeológiai-szakmai szempontokkal. Egy tervezés során kompromisszumokat kell kötni a tiszta építészeti kommunikáció érvényre jutása érdekében, hogy a ház tényleg azt a szellemiséget és információt hordozza, amelyet segíti az érthetőséget és az élmény befogadását. A koncepciót gyengítő, kevésbé fontosnak ítélt régészeti leletek bemutatására egyre inkább a virtuális építészet adta lehetőségeket kellene alkalmazni, amely a XXI. századi múzeumlátogató igényeire számítva, közérthető, érdekes módon mutatja be a fontosnak tartott leleteket, anélkül, hogy a koncepció vagy a használhatóság sérülne.

A XXI. századra - a nemzetközi trendeknek megfelelően - a magyar muzeológiának is el kell fogadnia az elit-kultúra hagyományos formáinak visszaszorulását, illetve a jó értelemben vett, minőségi szórakoztatás irányába történő elmozdulását. Ma a látogató olyan kiállításokat választ, ahol vitrinbe zárt lelet-kollekciók helyett élményszerűen elevenedik meg a múlt. A többségben tárgyakat gyűjtő, megőrző és bemutató múzeumok ma már csak akkor tudják a múlt, a jelen és a jövő közötti híd szerepüket megőrizni, ha alkalmazkodnak korunk felgyorsult információ-áramlásához és a XXI. század új médiumait alkalmazva megkönnyítik, és élményszerűvé teszik a nagyközönség számára a múzeum által közvetített értékek befogadását.

A mai kor sikeres kiállításainak kulcsfogalmai a komplexitás és az átélhetőség. A bemutatás középpontjában tehát nem pusztán a tárgy maga van, hanem mindaz az ismeret, melyet közvetít: korstílus, életmód, történelmi- vagy művészeti folyamatok. Ez az információ nem adható át egysíkú ábrákkal vagy feliratokkal, ezért a bemutatása kiegészül audiovizuális, interaktív elemekkel. A virtuális építészet adta lehetőségek - legalábbis részben - megoldhatják a rekonstrukció kérdését is a műemlékvédelemben.

KONKLÚZIÓ

Az elmúlt évszázadok tapasztalata alapján fel kell ismerni, hogy az örökségvédelem olyan komplex és szerteágazó terület, amelynél örök érvényű szabályokat nem lehet felállítani. Az egyes feladatok oly mértékben különböznek, hogy akár egymástól gyökeresen eltérő megoldásokra is juthatunk.

A teljes tervezési és kivitelezési folyamat szereplőinek sok esetben fel kell adniuk dogmatikus elveiket a megfelelő eredmény és a kitűzött, konkrét cél érdekében, kompromisszumokat kell kötniük, hogy az építmény tényleg azt a szellemiséget és információt hordozza, ami segíti a koncepció érvényesülését.

A XXI. század elején - a korszellemnek megfelelően – általánosságban elmondható, hogy a műemléki építészetnek nem szabad a múltba révednie. A múlt értékei iránti tiszteletnek a legújabb technika használatával, a kortárs építészeti eszközök alkalmazásával kell párosulnia. Az idők folyamán egymásra rétegződő, heterogén környezetben, illetve a különböző korok építészeti elemeinek kontrasztjában képes csak az emlék valódi értékét megmutatni.

“Csak azok igazolhatják a hagyomány létezését és életerős voltát, akik a jövő felé fordulnak... ma létfontosságú feladatunk az olyan alkotás, amely egyidőben fogja fel a múltat és a jövőt.”

(Kenzo Tange)